

Jongere bouwkunst en stedenbouw 1800-1945

Monu
Inventaris
Project (M

COLOFON

Uitgave

Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Koningskade 1
2596 AA 's-Gravenhage
telefoon 070 - 3116611

Samenstellers

drs M. Höfkens
M. van Ingen
drs S.R. Jonkergouw
drs M.H.J. Koenders
drs A.F.J. Niemeijer
drs L.A. Nizet
ir Th A.J. Schiere
drs E.B. de Snoo - van de Garde
ing. M. Spooren
ir M. Verwey

Begeleidingscommissie

D. Brouwer de Koning
drs Th.M. Elsing
W. de Jong
ir D.J. van der Veen
ir J.G. Wegner

Vormgeving

Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk

Facilitaire Dienst, Bureau Reproductie

's-Gravenhage, november 1991

HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK EN STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

INVENTARISATIE

HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1990
A.F.J. Niemeijer

INHOUDSOPGAVE

- 1. INLEIDING**
- 2. FYSISCHE GESTELDHEID**
  - 2.1. Afwatering
- 3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK**
  - 3.1. Agrarisch grondgebruik
  - 3.2. Niet-agrarisch grondgebruik
  - 3.3. Visuele karakteristiek
- 4. INFRASTRUCTUUR**
  - 4.1. Wegen
  - 4.2. Wateren
  - 4.3. Dijken en kaden
  - 4.4. Spoorwegen
  - 4.5. Militaire infrastructuur
  - 4.6. Overig
- 5. NEDERZETTINGEN**
  - 5.1. Algemeen
  - 5.2. Kernen
    - 5.2.1. Vlist
    - 5.2.2. Bonrepas
    - 5.2.3. Haastrecht
    - 5.2.4. Stein
    - 5.2.5. Stolwijk
    - 5.2.6. Bovenkerk
    - 5.2.7. Benedenkerk
    - 5.2.8. Benedenheuvel
    - 5.2.9. Boven-Haastrecht
    - 5.2.10. Rozendaal
    - 5.2.11. Beneden-Haastrecht
    - 5.2.12. Stolwijkersluis (ged.)
    - 5.2.13. Het Beijersche
    - 5.2.14. Koolwijk
    - 5.2.15. Schoonouwen
    - 5.2.16. Goudse Weg
    - 5.2.17. Hoenkoop (ged.)

LITERATUURLIJST

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

1. INLEIDING

De gemeente Vlist ligt in de provincie Zuid-Holland in de Krimpenerwaard. Vlist grenst (N.O.Z.W.) aan de gemeenten Reeuwijk, Oudewater (Utrecht), Lopik (Utrecht), Schoonhoven, Bergambacht, Ouderkerk en Gouda.

Het huidige Vlist ontstond in 1985 door samenvoeging van de voormalige gemeenten Stolwijk, Haastrecht en Vlist; enkele randgebieden zijn toen overgegaan naar Oudewater, Gouda en Schoonhoven. Tot de gemeente behoort ook een deel van de Polder Stein, gelegen ten noorden van de Hollandsche IJssel, die voor het overige een functioneel-landschappelijke grens vormt; verder is de gemeentegrens historisch- juridisch van oorsprong.

De oppervlakte van Vlist bedraagt thans 5.652 ha en het inwonertal was op 1 januari 1988 9.549; de bevolkingsdichtheid is derhalve 177 inw/km² landoppervlak.

De gemeente omvat een flink aantal kernen, waarvan de belangrijkste zijn de dorpen Haastrecht, Stolwijk en Vlist; verder zijn er ruim tien gehuchten en buurten.

---

2. FYSISCH GESTELDHEID

In het door rivierwater voedselrijke Krimpenerwaardgebied ontwikkelde zich gedurende het Holoceen een aanzienlijk pakket bosveen, dat thans ook in de gemeente Vlist het grootste deel van het oppervlak bepaalt.

Langs de Hollandsche IJssel werd rivierklei afgezet en langs de Vlist en in het overgangsgebied van klei naar veen komt een zone van (dunne) klei-op-veengronden voor. Deze gronden maken deel uit van het zogenaamde rivierklei-op-veen- inversielandschap. Bovendien is op veel plaatsen "toemaak" (veenbaggerspecie uit de sloten en stalmest) op het land gebracht; hierdoor ontstonden brede sloten.

Door ontwatering klonk het veen in en oxideerde het, wat ertoe leidde dat thans het hart van de Krimpenerwaard lager ligt dan de randen (komstructuur); dit heeft geleid tot afwateringsproblemen. Het midden van de waard ligt op 1,5 à 2 meter -NAP, de zuidrand op $\pm 1,1$ meter -NAP en de IJsselzijde op $\pm 1,3$ meter -NAP. (Er zijn overigens tamelijk grote lokale niveauverschillen.)

Het terrein vertoont een globale helling van zuidoost naar noordwest.

2.1. Afwatering

De waterlozing van het gehele gemeentelijke oppervlak (behalve buitendijkse gronden) geschiedt reeds eeuwen kunstmatig.

De afwatering van de Krimpenerwaard leverde al in de Middeleeuwen problemen op. De helling van het oppervlak en de gewoonlijk lagere waterstand in de Hollandsche IJssel leidden ertoe, dat in de 14e en 15e eeuw lange weteringen werden gegraven om het overtollige water van zuid naar noord te brengen; hiernaast was ook lozing bij Hoekse Sluis mogelijk. In de 15e eeuw werd bemaling noodzakelijk en een toenemend aantal molens sierde het land tot ver in de 19e eeuw. Van de ruim 20 poldermolens die eertijds binnen de huidige gemeente Vlist werkten, rest er thans nog slechts één: de uit ± 1600 daterende Bonrepsmolen aan de Vlist; bovendien zijn er nog enkele molenstompen en voormalige molenerven herkenbaar ten zuidoosten van Haastrecht, behorend tot de voormalige Hoge Boezem.

De eerste stoombemaling in dit gebied werd gerealiseerd in 1803/1804; de machine stond aan het eind van de Berkenwoudsche Boezem onder Ouderkerk, maar hij werd negen jaar later buiten gebruik gesteld en in 1832 gesloopt. In 1866 werd een stoomgemaal in gebruik genomen bij Gouderak; het eerste binnen Vlist kwam tot stand in 1871: de "S.I. van Nooten" te Haastrecht, die was ingericht voor (hulp-)bemaling van de Vlistboezem en tevens voor die van de Hoge Boezem. Het gemaal werd uitgebreid in 1913/1914 en in 1919; in de oorlogstijd functioneerde het nog steeds als stoomwerktuig.

Een stoomgemaal voor de Polders Polsbroek, Klein- en Groot Keulevaart kwam tot stand in 1881; in 1913/1914 werd het ten oosten van Haastrecht gelegen gemaal omgebouwd tot dieselininstallatie. De Polder Rozendaal werd tot 1925 bemalen met behulp van windkracht; toen werd een motorgemaal in de molen geplaatst.

De Polder Beneden-Haastrecht werd nog rond 1930 voorzien van stoombemaling. De buiten de gemeente gelegen Polder Hoenkoop kreeg een stoomgemaal langs de IJsseldijk in Boven-Haastrecht (1883/1884); de installatie werd in 1924 vernieuwd.

Behalve deze grote gemalen zijn er ook enige kleine gebouwd binnen afzonderlijke polders, waaronder twee nabij de Vlist ten zuiden van Haastrecht (respectievelijk 1913, 1917).

De afwatering van het onder Polder Stein vallend gemeentegebied geschiedde voorheen door middel van twee molens; rond 1880 werden zij vervangen door een stoomgemaal bij Steinse Sluis, dat nog in de Tweede Wereldoorlog functioneerde.

---

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK

De bodem van de Krimpenerwaard werd sedert de 10e eeuw ontgonnen vanaf de rivieroevers. Min of meer haaks hierop werden ontwateringssloten gegraven en er ontstond een landschap van strookverkavelingen. De diepte van de percelen was in het begin niet vooraf vastgesteld, reden waarom de - overigens regelmatig verkavelde - waard een wat onrustig kaartbeeld toont. (Dit wordt mede in de hand gewerkt door de lange ZO-NW-gerichte watergangen.)

De kavels binnen de gemeente Vlist hebben overwegend een ZO-NW-oriëntatie; de belangrijkste uitzondering wordt gevormd door die langs de Vlist gelegen percelen die in verband met de ontwatering een veerpatroon vormen, met een kavelrichting vrijwel loodrecht op de overheersende.

3.1. Agrarisch grondgebruik

In de ontginningsfase van de Krimpenerwaard waren akkerbouw en veeteelt beide van betekenis. De eerste verloor door toenemende wateroverlast terrein, hoewel met name de hennepeteelt tot ver in de vorige eeuw een stuwend karakter had, mede door de zeil- en touwfabricage. Granen of veldvruchten werden toen niet (meer) geteeld; wel was de boomvruchtenproductie van belang: met name in de oeverzones van de Hollandsche IJssel en langs de Vlist nam het aantal boomgaarden sedert 1850 aanzienlijk toe.

Op buitendijkse gronden lagen tot ± 1870 griendbossen en ook langs de Hoenkoopse Wetering en in de zogenaamde Hoge Boezem werd de griendteelt uitgeoefend. Sedert de verbetering van de waterhuishouding verloor het bedrijf terrein.

Het hoofdbestaansmiddel was en bleef de veehouderij en vooral de melk- en kaasproductie (Stolwijkse en Goudse kaas!) was (en is) van eminent belang; rond Stolwijk moet ook de schapenteelt van enige betekenis zijn geweest: omstreeks 1850 was er een wolkammerij. In de periode 1800-1945 is de betekenis van de akkerbouw verder gedaald en die van de veehouderij relatief toegenomen; rond 1900 was de akkerbouw verwaarloosbaar, de fruitteelt was toen nog in ontwikkeling, naast enige kascultuur.

Na de Tweede Wereldoorlog ging een deel van de cultuurgronden verloren door dorpsuitbreidingen.

3.2. Niet-agrarisch grondgebruik

Langs de Hollandsche IJssel werd vanouds op grote schaal klei gewonnen op zogenaamde zellingen (bij laagtij droogvallende gronden) voor de steen- en pannbakkerij.

Haastrecht telde rond 1500 zo'n acht van deze bedrijven; omstreeks 1735 was er nog maar één en ook deze ging in de 19e eeuw ten onder als gevolg van concurrentie.

Het opbaggeren van slootspacie om dit op het land te brengen ('toemaak'), leidde -zoals reeds opgemerkt- tot het ontstaan van brede sloten en van kleine plassen.

Incidenteel en voor eigen gebruik werd veen gestoken voor turfabricage; aan het eind van

de 18e eeuw werd zelfs een plan gemaakt voor grootschalige vervening. De uitvoering van het plan moest wachten tot rond 1800, maar nadat de "Geoctroyeerde Vervening" ten uitvoer was gekomen bleek de kwaliteit van de turf tegen te vallen en na een stagnatie rond 1812 kwamen de werken omstreeks 1822 geheel stil te liggen. Het octrooi werd pas in 1853 definitief ingetrokken. Deel van het project was de aanleg van de Ringsloot, die aan de westzijde langs Stolwijk ligt.

3.3. Visuele karakteristiek

De huidige gemeente Vlist wordt sterk gedomineerd door een weidelandschap met strokenverkaveling en lineaire bebouwing.

De openheid van het weidegebied wordt gebroken door een aantal boomlinten langs wegen en waterlopen, waardoor tevens een "coulisseneffect" optreedt.

Er is een sterk contrast tussen de steile, hoge dijken langs de Hollandsche IJssel en de lage kades langs de overige wateren (i.c. de Vlist).

---

4. INFRASTRUCTUUR

Het patroon van wegen, wateren en dijken is sterk bepaald door de helling van het terrein: de afwatering geschiedt in hoofdlijnen van zuidoost naar noordwest; tochtsloten, wegen en dijken staan ongeveer haaks op de grotere waterlopen als de Vlist en de Goudsche Vliet.

4.1. Wegen

Op de oeverwallen van de rivieren ontwikkelden zich al vroeg landwegen, die nederzettingen verbonden. Door toenemende wateroverlast ging men over tot het opwerpen van dijken, die uiteindelijk gefixeerde wegen werden.

Zo waren er wegen van Gouda over Haastrecht naar Oudewater en naar Schoonhoven en van Gouda naar Stolwijk en verder naar Bergambacht, die van meer dan lokaal belang werden in de 17e en 18e eeuw: de weg op de westoever van de Vlist werd zelfs tot postweg. Kort na 1860 werd deze weg verhard en spoedig daarop ook die langs de Goudsche Vliet.

Uit kaarten van rond 1870 kan blijken dat inmiddels begrinding had plaatsgevonden van de wegen langs beide zijden van Vlist en Hollandsche IJssel en van de Beneden Heulsegeweg; omstreeks 1890 waren ook de Beneden- en de Bovenkerkse Weg, de Slangeweg, de Sluisweg, de Schoonouwenweg, de Koolwijkse Weg (ged.), de Bilwijker Weg en de Franse Kade verhard.

Verdere verbetering van het wegennet vond plaats in 1904 (Beijersche Weg), 1916 (Bergweg, ged.) en 1925 (Hoenkoopse Weg). In 1936/1937 werd de IJsseldijk (Z) opnieuw onder handen genomen, waarbij ook bochten werden rechtgetrokken (ontstaan Provinciale Weg nr. 28).

Er werden (vrijwel) geen nieuwe tracés gecreëerd; wel werd na de opheffing van de spoorlijn langs de Goudsche Vliet ($\pm$ 1940) een nieuwe Provinciale Weg (nr. 29) op het talud aangelegd.

4.2. Wateren

Wateren en wegen lopen vrijwel steeds parallel en deze waren dan ook wederzijds complementair. Beide droegen bij in de openlegging van het veen in de Krimpenerwaard en samen vormden ze nederzettings- en ontginningsassen.

Behalve de Hollandsche IJssel en de Lek was ook de Vlist van nature aanwezig; vanaf deze rivieren drong de mens steeds dieper het veen binnen. Er werd een dicht net van zwetsloten en tochten (weteringen) ontwikkeld en door ontwateringsproblemen groeide bovendien in de 14e en 15e eeuw een stelsel van vlieten, die alle naar het noordwesten - naar de Hollandsche IJssel - voerden.

Voor de interlokale scheepvaart waren slechts de rivieren van belang, al heeft de Goudsche Vliet rond 1800 enige tijd dienst gedaan als vaarweg voor de afvoer van turf.

De Hollandsche IJssel werd in de jaren 1860-1865 gekanaliseerd; hiertoe werd onder meer een sluis in de rivier gelegd tussen Stolwijkersluis en Beneden-Haastrecht (thans gemeente Gouda). Overstromingsgevaar was hiermee verdwenen en de vroegere uiterwaarden en zellingen konden in cultuur worden gebracht.

De Hollandsche IJssel heeft thans zowel een functie voor de beroeps- als voor de pleziervaart; de Vlist is in de eerste plaats van betekenis voor de pleziervaart.

4.3. Dijken en kaden

De hoogste dijken binnen de gemeente begrenzen de uiterwaarden van de Hollandsche IJssel; sedert de kanalisatie hebben de kaden langs het water de waterkerende functie overgenomen en hebben de oude dijken nog slechts een slaperdijk- en een verkeersfunctie. Waterkerend zijn de Vlistdijken, de aardlichamen langs de vlieten en die rond de verschillende polders en afwateringseenheden, welke tevens nogal eens de gemeentegrens markeren.

Bovendien werden enige kaden en dijken opgeworpen in het kader van de voorgenomen vervening van de Krimpenerwaard: er bestaan nog enkele van de dijkstukken in de Schenkelkade en de Elserkade; beide hebben geen verkeersfunctie en nauwelijks betekenis als waterkering.

Ter kering van kwelwater werden ten slotte (naar alle waarschijnlijkheid) de zgn. tiendwegen evenwijdig aan de Hollandsche IJssel aangelegd. Deze kwelkaden zijn nauwelijks (meer) als verhogingen in het landschap herkenbaar en vervulden hun functie dan ook in samenhang met tiendweteringen.

4.4. Spoorwegen

In 1874 werden plannen opgesteld voor de instelling van een spoorverbinding van Gorinchem over Schoonhoven en Gouda naar Alphen. Na de nodige financiële en technische moeilijkheden kwam in 1914 het traject Schoonhoven-Gouda tot stand: over de Kerkweg onder Schoonhoven naar Bergambacht en vandaar - op een nieuw opgeworpen aardlichaam langs de Opweg - noordwaarts en vervolgens verder langs de Goudse Weg naar Stolwijk, Stolwijkersluis en Gouda. Er waren halteplaatsen te Stolwijkersluis, het Beijersche, Stolwijk, Koolwijk, Kadijk (onder Bergambacht), Bergambacht, Berg- weg en De Hem. De lijn werd als gevolg van autobusconcurrentie opgeheven rond 1940.

Van 1883 tot 1907 functioneerde een stoomtramlijn tussen Gouda en Oudewater; dit spoor volgde het jaagpad langs de noordzijde van de Hollandsche IJssel, maar oostelijk van het huidige Hekendorp kwam de lijn achter de IJsseldijk te liggen. De maatschappij liet in 1883 een brug over de rivier leggen, waardoor Haastrecht met Stein werd verbonden en kon profiteren van de tram.

De noordgrens van de gemeente wordt gedeeltelijk gevormd door de spoorlijn Utrecht-Gouda van 1855; deze lijn doorsnijdt de kavels op tamelijk willekeurige wijze en verbrak de samenhang van de noordelijke en de zuidelijke helft van Polder Stein.

4.5. Militaire infrastructuur

In de jaren 1672/1673 en 1787 werd het gebied ten oosten van de Gouwe en de Vlist geïndeerd: de Oude Hollandse Waterlinie. Polder Stein en een reeks van aaneensluitende polders tussen Haastrecht en Schoonhoven stonden dus onder water, maar er was wel een

versterkte doorgang (access) via de Slangeweg, daar waar nu nog de Schansbrug over de Vlist is gelegen.

De Oude Hollandse Waterlinie werd in de loop van de 19e eeuw in fasen buiten gebruik gesteld.

4.6. Overig

De oostelijke gemeentegrens valt grotendeels samen met de provinciegrens tussen Zuid-Holland en Utrecht.

Waterleidingen werden binnen de huidige gemeente aangelegd te Haastrecht in 1924, in Vlist en Stolwijk in 1934.

Elektriciteit wordt geleverd vanuit Gouda en wel aan Haastrecht sedert 1917 en aan Stolwijk en Vlist sedert ± 1920.

Langs de oevers van de Hollandsche IJssel liggen op diverse plaatsen oude sluisen: onder andere de Stolwijkersluis, de Steinse Sluis, de Sluis bij Schoolvliet op de grens met Utrecht en de Polsbroekse Sluis.

---

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

De "wilde" klei- en veengronden van de Krimpenerwaard werden vanaf de tiende eeuw ontgonnen. De eerste ontginningen vonden plaats langs de grote rivieren, maar in de loop van de eeuwen drong de mens steeds dieper het land binnen.

Aanvankelijk was de opstrek van de strookkavels nog vrij tot de bannegrenzen; later werd de ontginning scherper gereguleerd en werden de grenzen bepaald door (grafelijke) landmeters. (De ontginning vond toen plaats volgens het zogenaamde cope-systeem; de kaveldiepten bedragen gewoonlijk omstreeks 1.250 meter).

Op plaatsen waar verschillende verkavelingsbundels elkaar raakten, ontstonden soms grillige grenzen.

Voorheen vormden vele van zulke ontginningseenheden zelfstandige, kleine gemeenten die later werden samengevoegd tot grotere. In 1985 ontstond zo uit Stolwijk, Haastrecht en Vlist de nieuwe gemeente Vlist.

De ontwikkelingsgang van de bevolking is hierdoor moeilijk eenduidig weer te geven, maar een globale indruk geven de volgende cijfers:

JAARTAL	HAASTRECHT	STOLWIJK	VLIST (TOT 1985)	VLIST (TOTAAL)
± 1500	± 480		± 240	
± 1630	± 780		± 300	
1822	1.177	1.186	300	2.663
1840	1.425	1.472	396	3.293
1875	± 1.500	± 2.000	± 415	± 3.915
1890	1.696	2.183	457	4.336
1910	1.798	2.296	444	4.538
1929	2.144	2.562	465	5.171
1940	2.286	2.734	443	5.463
1970	3.915	4.176	579	8.170
1988				9.549

De gemeente omvat een groot aantal kernen, waarvan de meeste slechts een gering aantal inwoners hebben. Er zijn drie dorpen, namelijk Vlist, Haastrecht en Stolwijk en voorts een veertiental gehuchten: Het Beijersche, Benedenheul, Benedenkerk Beneden-Haastrecht, Bonrepas, Bovenkerk, Boven-Haastrecht, Koolwijk, Rozendaal, Schoonouwen, Stein en Stolwijkersluis (ged).

De kernen worden zo veel mogelijk in hun ruimtelijke samenhang -historisch of huidig-beschreven; de volgorde is hier ook op gebaseerd.

5.2. Kernen

5.2.1. Vlist

Het dorp Vlist is een lineaire nederzetting langs de beide oevers van de gelijknamige veenstroom, die ontginningsbasis was in de eerste helft van de 12e eeuw. De ongeveer 1.250 meter diepe kavels zijn (met name aan de oostzijde) niet geheel haaks op de rivier

aangelegd, waarschijnlijk om enigszins van het natuurlijk reliëf te kunnen profiteren bij de afwatering: er ontstond een veerpatroon.

Elke kavel bood vanouds plaats aan één boerenbedrijf: beide Vlistzijden telden 24 kavels; samen met het in dezelfde tijd ontgonnen Bonrepas telde het dorp 66 boerderijen maar dit aantal liep aanzienlijk terug (1514: 39; 1830: $\pm$ 50).

Langs beide Vlistoevers loopt een dijkweg; de ontsluiting geschiedde vanouds via Haastrecht en Schoonhoven, terwijl er ook een weg naar Polsbroek was ter hoogte van de Schansbrug over de Vlist, één van de drie vaste oeververbindingen rond 1860.

De boerderijen en de weg zijn aangelegd op de kleiige oeverwal van de rivier die, als gevolg van geringere klink, thans $\pm$ 1 meter hoger ligt dan het omliggend veengebied. Latere bebouwing kwam in het iets diepere polderland te liggen; hiertoe werd een aantal kavels in de lengte of in de breedte gesplitst (verdichting op beperkte schaal).

Aan de oostzijde van de Vlist werd kort achter de bebouwing de Eerste Wetering gegraven, waardoor een soort dorpspolder ontstond; aan de westzijde ligt de wetering iets verder van het dorp. In de rivier liggen enkele eilandjes (deels bebouwd).

Vlist is een volstrekt lineaire nederzetting, maar na de Tweede Wereldoorlog ontstond een begin van komvorming door de aanleg van een kleine nieuwbouwwijk aan het zuidwesteinde van het dorp; verder vond enige verdichting plaats. In de nabijheid staat de watermolen de Bachtenaar, vallend onder Bergambacht.

Vlist en Bonrepas werden tot beschermd dorpsgezicht verklaard vanwege de historisch-ruimtelijke structuur in samenhang met de bebouwing, die thans nog in hoofdzaak bestaat uit boerderijen van voor 1850.

De akkerbouw (hennep) was rond het midden van de vorige eeuw nog van enig belang; thans is de veeteelt veruit overheersend, maar ook fruitteelt komt voor in het overigens ruim met opgaand groen "gestoffeerde" dorp.

5.2.2. Bonrepas

Het gehucht Bonrepas ligt in het verlengde van Vlist, zuidwaarts langs dezelfde stroom, doch met de bebouwing slechts op de oostoever. De Polder Bonrepas werd gelijk met de Polder Vlist-Oostzijde ontgonnen en vormt hiermee visueel een eenheid; ontginningsbasis was de oeverwal van de Vlist, die tevens grondslag ging vormen van dijk en boerenbedrijven. De ontginningsdiepte bedraagt ook hier $\pm$ 1.250 meter en een wetering kort achter de bebouwing vormt een soort dorpspolder; de scheiding tussen hoog en laag wordt er door benadrukt.

Er ligt hier slechts een weg op de oostoever van de Vlist, waardoor Bonrepas in het noordwesten was ontsloten naar Haastrecht en in het zuidoosten naar Schoonhoven; een oeververbinding bestond zowel aan het noord- als aan het zuideinde van het gehucht, dat vanouds uit 18 boerderijen bestond.

Nabij het zuideinde ligt de wipwatermolen Bonrepas uit $\pm$ 1600.

Omstreeks 1870 was het agrarisch bedrijf al vrijwel geheel gericht op de veeteelt; ook kwamen vrij veel vriendgronden voor. Sedertdien is een toename van de fruitteelt

opgetreden, maar door enige bebouwingsverdichting ook verlies van cultuurgrond.

Met Vlist samen werd Bonrepas 'beschermd dorpsgezicht' vanwege de historisch-ruimtelijke kenmerken in samenhang met de bebouwing, bestaande uit boerderijen van voor 1850.

5.2.3. Haastrecht

Haastrecht ontwikkelde zich als oevernederzetting langs de Hollandsche IJssel vanaf de 10e/11e eeuw (Hauekesdret genoemd in 1108); blijkens de naam was er toen reeds een oversteekplaats (veer?) over de rivier, al is het ook denkbaar dat deze "drecht" stond voor de oversteek van de Vlist, die te Haastrecht in de Hollandsche IJssel mondt (maar: Stein hoorde in de middeleeuwen tot Haastrecht!).

Haastrecht lag in het (betwiste) grensgebied van Holland en Utrecht, raakte meer en meer in de Hollandse invloedssfeer en werd versterkt met een kasteel op de Hofkamp (eind 13e eeuw). (Mogelijk waren er zelfs twee of drie sterkten in de directe omgeving.)

Het dorp kreeg weliswaar nooit formeel stadsrecht, maar het ontving wel een aantal typisch stedelijke privileges.

Haastrecht is van origine een lineair ontginningsdorp; dankzij de versterking en de aanleg van een brug over de Hollandsche IJssel ($\pm$ 1475) groeide de betekenis echter. (De brug werd later overigens verplaatst richting Gouda en vervangen door een veer.)

De achterliggende veenontginningen vormden een eenheid met het op de oeverwal gelegen dorp; door komvorming achter de dijk (hier stond zeker rond 1390 een kerk met toren en ook kwamen er enkele dunbebouwde straatjes) en verder door de aanleg van een ringsloot (waardoor een dorpspolder ontstond) ging deze eenheid wat verloren.

Haastrecht kreeg halverwege de 15e eeuw een haventje (Grote Haven, gedempt 1969) zonder dat er sprake was van een bijzondere eigen scheepvaart; de Vlist was een (betwiste) vaarweg tussen Hollandsche IJssel en Lek met een 'delta' te Haastrecht. Op een eiland in de monding ontstonden de Doelen.

In de vroege 17e eeuw kwam op de plaats van de oude kerk een nieuwe tot stand (Nederlands Hervormd). De Rooms-Katholieke diensten in het opvallend Katholieke dorp werden gehouden in een huis aan de Hoogstraat totdat ten zuiden van de toenmalige kern in 1854 een nieuwe kerk (de St. Bonrepas) werd opgericht (arch.: W.J. van Vogelpoel).

Het stratenpatroon was rond 1850 min of meer rechthoekig en de bebouwing werd omsloten door de Bredeweg, de Liezeweg en de Vlist. Ruimtelijk ontwikkelde Haastrecht zich daarna niet sterk en ook de economische structuur (agrarisch bedrijf) bleef gehandhaafd, hoewel er ook sprake was van enige andere vormen van bedrijvigheid. De betekenis van de hennep- en de haverteelt nam af ten gunste van de veehouderij, terwijl verder de hardfruitteelt in betekenis toenam.

De steenfabricage, al genoemd in de 14e eeuw, verloor sterk terrein en ging in de loop van de vorige eeuw ten onder; ook de lijnbanen, de zeildoekmakerijen en leerlooierijen leidden een kwijnend bestaan.

De ontsluiting van het dorp via de stoomtramverbinding Gouda-Oudewater en de brug over de Hollandsche IJssel (1883) leidde niet tot belangrijke groei. Eerder waren wel reeds enige bouwwerken tot stand gekomen.

In 1866 werd het Hofje van Zijll aan de Hoogstraat gebouwd, in 1872 het gemaal van De Hooge Boezem achter Haastrecht, het jaar daarop de machinistenwoning en in 1874/1877 een herenhuis (het Museum Bisdom-van Vliet) eveneens aan de Hoogstraat; het bijbehorende koetshuis werd opgeleverd in 1879. De overtuin in landschapstijl is slechts één strookkavel breed.

In de loop van de 19e eeuw ontstonden voorts verscheidene huizen en boerenbedrijven met meer dan eens markante verschijningsvorm.

Het gebouw Concordia dateert van 1906 en diende als kunst- en sportaccommodatie.

Na de Tweede Wereldoorlog volgden uitbreiding en verdichting van de bebouwing; er werden sloten gedempt en de Provinciale Weg nr. 28 werd door het onbebouwde deel van de kom geleid.

Ten zuiden ervan kwamen de nieuwe wijken Agterpoort, Hofkamp en Bergvliet (jaren tachtig). Naar het oosten werd uitgebreid in de voormalige Hoge Boezem: hier ontwikkelde zich in de jaren zestig het industrieterrein Galgoord.

Bij de uitbreidingen werden de oude verkavelingslijnen gerespecteerd; binnen het dorp was echter sprake van afbraak en vernieuwing waardoor hiervan relatief weinig herkenbaar bleef. De uitbreidingen vonden zowel binnen- als buitendijks plaats.

5.2.4. Stein

Hoewel Stein in de Middeleeuwen tot Haastrecht werd gerekend, hoorde de latere gemeente na de opheffing (1870) grotendeels onder Reeuwijk om pas na de Tweede Wereldoorlog ten dele opnieuw bij Haastrecht te komen; bij de samenvoeging van Vlist, Stolwijk en Haastrecht kwam ook het gebied tussen de spoorweg Utrecht-Gouda en de Hollandsche IJssel aan de nieuwe gemeente Vlist.

De Polder Stein werd vermoedelijk in de 10e/11e eeuw ontgonnen vanaf de Hollandsche IJssel; de strookvormige kavels kwamen vrijwel haaks op de rivier te liggen.

De dijkbebouwing was rond het midden van de vorige eeuw zeer ijl. Buitendijks lagen toen nog regelmatig onderstromende gronden. Na de voltooiing van de kanalisatie van de rivier werden deze gronden in cultuur genomen en toenemend gebruikt als weiden, akkers en boomgaarden.

In Stein werden omstreeks 1860 enige kapitale boerenbedrijven gesticht (zoals Hoffweg, Maria's Hoef en de Kloosterbrouwerij) en voorts het Klooster Stein.

Het gehucht was (matig) ontsloten langs de Goejansverwelledijk en verder d.m.v. het veer op Haastrecht. De Tiendweg was en is nauwelijks van betekenis voor het verkeer.

In 1855 werd het noordelijk deel van de Polder Stein van de basis afgescheiden door de spoorweg Utrecht-Gouda-Rotterdam, die hier geen halteplaats kreeg. In 1883 kwam echter de stoomtramlijn Gouda-Oudewater tot stand; het spoor volgde het Jaagpad langs de rivier en er kwam een halteplaats bij de speciaal hiertoe aangelegde brug naar Haastrecht.

Stein verdichtte zich daarop evenwel nauwelijks en nadat het lijntje in 1907 weer was opgeheven, bleef het gehucht in alle rust liggen, geïsoleerd van Reeuwijk door de grote spoorlijn.

Na de Tweede Wereldoorlog werden de buitendijkse weide- en tuinbouwgronden heringericht en omgezet in twee woonwijken van laagbouwhuizen (respectievelijk Stein-Oost

en Stein-West) en voorts kwam er bij de brug een bejaardenoord.

Het grondgebruik in de Polder Stein wordt nog steeds gedomineerd door veeteelt en de bebouwing ten noorden van de dijk is dan ook nog geheel agrarisch georiënteerd. De nieuwbouw vond aansluiting bij Haastrecht en maakt hier dan ook feitelijk deel van uit.

5.2.5. Stolwijk

Het dorp Stolwijk is van oorsprong een min of meer lineaire, oost-westgerichte nederzetting langs de Bovenkerkse Vliet.

Dit water, met aan beide zijden een weg en aan beide zijden bebouwd met boerenbedrijven, was de ontginningsbasis voor de veengebieden ter weerszijden ervan; de verkaveling aan de zuidkant geschiedde geheel regelmatig volgens het beproefde "cope"-systeem, maar aan de noordzijde kwamen de stroken enigszins scheef op de basis te liggen, waarschijnlijk ten gevolge van de aanwezigheid van een ouder structurelement. De "copen" van Stolwijk zijn te dateren in de 12e/13e eeuw.

Aanvankelijk waren akkerbouw en veehouderij van ongeveer gelijk belang, maar gaande de tijd verloor de akkerbouw terrein als gevolg van vernatting van de bodem door klink.

De oudste komvorming dateert vermoedelijk van rond 1500, toen de kerk werd gesticht: ten oosten respectievelijk ten westen van de kom onderscheidde men later Bovenkerk en Benedenkerk. De kom ontstond in de nabijheid van het ontmoetingspunt van de Bovenkerkse Vliet en de Goudse Vliet/Goudse Weg (as Wijdstraat/Tentweg).

De Goudse Vliet is van laat-Middeleeuwse oorsprong, maar rond 1800 trad een herwaardering van het water op in het kader van de werken van de "Geoctroyeerde Vervening". De Ringsloot rond deze vervening wordt aan de westzijde van het dorp thans nog "overbrugd" door een viertal ophaalbruggen uit 1883.

In het midden van de vorige eeuw bestond Stolwijk uit nog niet veel meer dan lineaire bebouwing langs de oost-westas en een verdichting bij het kruispunt; omstreeks 1900 was verdichting opgetreden en rond 1930 was ook langs de noord-zuidas lineaire bebouwing ontstaan. Het dorp telt dan ook enige markante 19e-eeuwse boerderijen; verder werd omstreeks 1900 de begraafplaats bij de Bilwijkerweg ingericht.

Inmiddels was het dorp, behalve via de Goudse Weg en de Benedenkerkseweg ook door de lokaalspoorweg Gouda-Schoonhoven ontsloten: het spoor passeerde Stolwijk aan de westzijde en er was een halteplaats bij de Benedenkerkseweg, waardoor forensisme aan betekenis won. Waarschijnlijk in samenhang met de spoorweg groeide Stolwijk vooral naar het zuiden, noorden en noordoosten; na de opheffing van het spoor rond 1940 werd op het talud de Provinciale Weg nr. 29 aangelegd, waardoor deze ontwikkeling kon voortgaan. (Het wegtracé werd recent enigszins "gestroomlijnd".)

Na de oorlog werd de noord-zuidas aanvankelijk nog scherper gedefinieerd: het dorp breidde zich uit naar het noordwesten (woonwijken) en het zuidoosten (industrieterreinen en sportaccommodatie), maar in de jaren tachtig volgde groei naar het noordoosten, waardoor het lengte-effect werd gebroken. De Bovenkerkse Vliet werd gedeeltelijk gedempt, waardoor een duidelijker centrum ontstond.

Stolwijk is nog steeds bekend om de kaas doch de plaats zelf is thans niet meer in de eerste

plaats agrarisch georiënteerd: behalve in de eigen industrie vindt de bevolking ook werk in omliggende gemeenten.

5.2.6. Bovenkerk

Oostelijk van het dorp Stolwijk strekt zich aan twee zijden van de genoemde Bovenkerkse Vliet het gehucht Bovenkerk uit, dat bestaat uit een reeks boerenbedrijven op min of meer regelmatige afstand van elkaar. Bovenkerk vormde historisch en morfologisch één geheel met Stolwijk, Benedenkerk en Benedenheul; de ontginningsdorpen ontstonden ongeveer tegelijkertijd in de 12e/13e eeuw toen de gronden ter ontginning werden uitgegeven. Ten zuiden van het gehucht liggen volstrekt regelmatige strookkavels van ± 1.250 meter diep; ten noorden ervan zijn de kavels niet haaks op de Vliet gericht.

Ruimtelijk ontwikkelde Bovenkerk zich verder nauwelijks; verdichting trad pas op na de oorlog, zij het op beperkte schaal.

Het is opmerkelijk dat de wegen langs de Vliet beide doodlopen tegen de Bergvliet, waardoor het gehucht relatief slecht is ontsloten.

De winning van toemaak uit de poldersloten leidde plaatselijk tot brede sloten; incidentele vervening deed een aantal putten ontstaan.

De akkerbouw verloor zijn betekenis sedert ± 1900 geheel en tegenwoordig bestaat het agrarisch bedrijf slechts uit veeteelt; ten behoeve van het vee werden enige bruggen geslagen over de Bovenkerkse Vliet, die dankzij het opgaand groen de ruimte structureert.

5.2.7. Benedenkerk

Ten zuidwesten van Stolwijk ligt langs de Benedenkerkseweg het gehucht Benedenkerk. De veengebieden ten noorden en ten zuiden van de Benedenkerkse Vliet werden ongeveer gelijk met die in Stolwijk ontgonnen; kenmerkend is de lineaire bebouwing langs de wegen ter weerszijden van de Vliet. Rond het midden van de vorige eeuw was die bebouwing nog tamelijk ijl; vooral na de Tweede Wereldoorlog heeft verdichting plaatsgevonden.

De akkerbouw, die voorheen naast de veeteelt van enig belang was, heeft sterk aan betekenis ingeboet; al voor de oorlog kwam echter de kastuinbouw op in het overigens door veeteelt gedomineerde gebied.

Hier en daar vond in het verleden veenwinning plaats, waardoor putten en plassen ontstonden; ook door het baggeren van slootspecie nam de wateroppervlakte toe.

De ontsluiting van Benedenkerk was en is behoorlijk dankzij de doorgaande verbinding naar Berkenwoude.

5.2.8. Benedenheul

Van dezelfde as - Bovenkerk-Stolwijk-Benedenkerk - maakt ook deel uit het gehucht Benedenheul, dat eveneens uit de 12e/13e eeuw stamt. Hier wordt de Benedenkerkse Vliet niet aan beide zijden geflankeerd door wegen, maar - omgekeerd - de weg aan beide kanten door een sloot.

De weinige boerenbedrijven waren in de vorige eeuw door bruggen verbonden met de weg;

thans is op een aantal plaatsen de sloot aan de noordzijde van de weg gedempt. Er heeft geringe verdichting plaatsgevonden sedert de Tweede Wereldoorlog.

In de directe nabijheid van de weg werd op vrij grote schaal toemaak op het land geworpen en veen gebaggerd, waardoor de sloten breed zijn en er nogal wat putten ontstonden. Overigens zijn de strookkavels regelmatig van vorm, maar aan de zuidzijde van de kern wat kort als gevolg van de bannebegrenzing.

5.2.9. Goudse Weg

Uiterst nietig is het gehucht Goudse Weg, gelegen vlak ten noorden van Stolwijk, langs de gelijknamige verbindingsweg tussen Gouda en Bergambacht.

De verkaveling ter plaatse maakt de indruk als restverkaveling tot stand te zijn gekomen, mogelijk in samenhang met de aanleg van de Goudsche Vliet/Goudsche Weg (Hollandsche Polder).

De naam wordt pas vermeld op de kaart van 1936; daarvoor was er slechts wat verspreide bebouwing in de Hollandsche Polder - met omstreeks 1900 enig akkerland naast weiden. Nog voor de Tweede Wereldoorlog werden er enkele kassen opgericht, maar ondanks de gunstige verkeersligging deden zich tot op heden geen opmerkelijke ontwikkelingen voor.

5.2.10. Boven-Haastrecht

Ten oosten en noordoosten van Haastrecht strekt zich langs de Hollandsche IJssel het lineaire gehucht Boven-Haastrecht uit. Ook hier zal de ontginning van het achterliggend veengebied vanaf de 10e/11e eeuw hebben plaatsgevonden. De strookverkaveling is vrij regelmatig, maar de kaveldiepte varieert.

Achter de bebouwing ligt een sloot, parallel aan de weg, die als tochtsloot (en Kwelkering?) functioneert.

De ontginning geschiedde vanaf de oeverwallen, die werden verhoogd om wateroverlast tegen te gaan. De bebouwing bleef aanvankelijk geheel binnendijks; de buitendijkse gronden werden onder meer gebruikt voor de winning van klei ten behoeve van de steenfabricage en als rietlanden. Na de kanalisatie van de rivier ($\pm$ 1865 voltooid) kon een deel van deze gronden meer intensief worden gebruikt: in toenemende mate werden er boomgaarden aangelegd.

De naam Boven-Haastrecht verschijnt pas in onze eeuw op de kaart.

Sedert de Tweede Wereldoorlog trad enige verdichting van de bebouwing op; de betekenis van de fruitteelt nam weer af en het gehucht raakte nadrukkelijk georiënteerd op de veehouderij. Binnendijks lagen rond 1850 enige hofsteden langs de weg Haastrecht-Oudewater (onder andere Bouwlust); in $\pm$ 1880 werden ook genoemd Josephines Hofstede en Zorg en Vlijt.

In de jaren twintig werd buitendijks het missiehuis St. Gabriël gesticht; na de Tweede Wereldoorlog werden ook woningen en bedrijven in dit gebied gebouwd.

De weg werd in 1936 verbeterd tot Provinciale Weg nr. 28; een voetveer, gelegen bij Woelvliet, onderhoudt de verbinding met de andere IJsseloever al zeker sedert het midden van de vorige eeuw.

5.2.11. Rozendaal

Nog iets verder oostelijk ligt langs de dijk van de Hollandsche IJssel het gehucht Rozendaal. Ook de Polder Rozendaal werd sedert de 10e/11e eeuw vanaf de rivier ontgonnen; de kavels zijn regelmatig, maar waarschijnlijk zonder reglementering ontstaan. (In de aangrenzende - en voorheen ook tot de gemeente Haastrecht behorende - voormalige Vlietsche Polder zijn duidelijk verkavelingsonregelmatig- heden waarneembaar.)

Door de ontwatering van het veen daalde het landoppervlak en moest de oeverwal worden verhoogd; op de dijk kwam de landweg naar Oudewater tot stand, die zorgde voor een behoorlijke ontsluiting; in 1936 werd dit de Provinciale Weg nr. 28.

De kern Rozendaal werd voor 1919 nog niet als zodanig op de kaart genoemd; wel kwam voor de naam Vliet. De bebouwing was tot die tijd vrijwel geheel binnendijks gelegen; rond 1880 werd genoemd het Huis te Rozendaal. Rond 1930 werd het gemaal Rozendaal gebouwd aan het westeind van de kern.

Buitendijks waren sedert de kanalisatie van de Hollandsche IJssel boomgaarden en weiden aangelegd en verder was er tuingrond.

Sedert de oorlog vond wel enige verdichting van de bebouwing plaats, maar nog steeds is Rozendaal een zeer ijl gehucht met niet veel meer dan agrarische bebouwing. De 'landnering' is thans geheel gericht op de veehouderij.

5.2.12. Beneden-Haastrecht

Ten westen van Haastrecht ligt de lineaire bebouwing van Beneden-Haastrecht, een ijle reeks boerenbedrijven ter weerszijden van Provinciale Weg nr. 28, aangelegd in 1936 als opwaardering van de oude dijkweg.

De veengebieden van de huidige Polder Haastrecht werden vermoedelijk vanaf de 10e/11e eeuw in cultuur gebracht; de strookverkaveling is regelmatig, maar de diepten zijn niet identiek.

Na de afdamming van de Hollandsche IJssel werden de buitendijkse gronden (waar eerder klei werd gewonnen ten behoeve van de steenbakkerij) ingericht als boomgaarden, tuingronden en weiden; in meer recente tijd zijn ze omgezet in weiden, terwijl thans ook woningen voorkomen.

Binnendijks lagen tot na de Tweede Wereldoorlog eveneens vele boomgaarden tussen de dijk en de Bakwetering, die een tochtslootfunctie bezit. Tevens lagen hier vanouds op regelmatige afstanden enkele boerenbedrijven, waaronder "Paradijs", dat onder die naam al voorkomt op de kaart van $\pm$ 1890; verdichting heeft tot op heden nauwelijks plaatsgevonden. De bevolking van het gehucht heeft zich geheel op de veehouderij gericht.

5.2.13. Stolwijkersluis (ged.)

Nog verder stroomafwaarts langs de Hollandsche IJssel valt een deel van het gehucht Stolwijkersluis onder de gemeente Vlist.

Stolwijkersluis groeide als kleine kern rond de sluis bij de monding van de Goudsche Vliet. Het gehucht is van oorsprong een lineaire nederzetting, ontstaan als basis voor de

ontginning van de achterliggende venen en de bevolking moet dan ook geleefd hebben van agrarisch bedrijf.

De bouw van de brug over de Hollandsche IJssel, de aanleg van de Goudsche Vliet en van de sluis (beide verbeterd of vernieuwd rond 1800) leidden tot een ontwikkeling als verkeersdorp.

Het zwaartepunt van de nederzetting kwam nabij de sluizen te liggen, binnen het driehoekig stukje land tussen Vliet en Brugweg. (Dit deel van het gehucht hoorde als exclave onder de voormalige gemeente Stolwijk; het westelijk deel onder Gouderak).

De verkeersfunctie nam nog toe dankzij de exploitatie van de lokaalspoorlijn Gouda-Schoonhoven (1914-1940) met halte in Stolwijkersluis.

De wegen langs de Goudsche Vliet en de Hollandsche IJssel waren rond 1860 verhard; na de opheffing van de spoorlijn werd op het talud Provinciale Weg nr. 29 aangelegd (bij Stolwijkersluis overigens buiten de gemeente Vlist gelegen). Provinciale Weg nr. 28 loopt hier iets ten zuiden van de oorspronkelijke dijkweg; deze laatste is sedert 1964 gemeentegrens; Stolwijkersluis valt nu vrijwel geheel onder Gouda en Ouderkerk.

Door de grenswijziging bevindt zich thans vrijwel geen bebouwing van de kern binnen de gemeente Vlist; zelfs de Haastrechtse molen hoort - met de oever van de rivier en de sluizen - thans onder de gemeente Gouda.

5.2.14. Het Beijersche

Waarschijnlijk voor het begin van de 13e eeuw werden de venen van de huidige Polder Het Beijersche vanuit het noordwesten ontgonnen. Het gehucht Het Beijersche ontwikkelde zich als een lineaire nederzetting langs de beide zijden van de Buurtwetering (met ter weerszijden de Beijersche Weg, verhard ± 1904). De Beijersche Weg gaf aansluiting naar Berkenwoude maar deze verbinding had slechts lokale betekenis. Merkwaardig is de ten opzichte van de meeste andere ontginnigen in deze omgeving afwijkende kavelrichting aan de zuidzijde van het gehucht.

Rond het midden van de 19e eeuw bestond Het Beijersche uit niet veel meer dan enige verspreide boerenbedrijven waarbinnen tot de Tweede Wereldoorlog opvallende verdichting optrad. Wel verdwenen enkele boerderijnamen van de kaart (Vredebest, Halve Maan). De akkerbouw verloor in dezelfde periode terrein aan de veeteelt om uiteindelijk geheel ten onder te gaan.

Vóór die tijd zijn er nogal wat veenputjes en brede sloten ontstaan door de winning van toemaak, die als bemesting en ophoging diende.

Pas na de oorlog kwam er een aanzienlijke verdichting van de bebouwing langs beide zijden van de wetering tot stand; het zuideind van Het Beijersche ontwikkelde zich evenwel slechts langs de zuidzijde van de wetering (hier Boschwetering geheten).

De ontsluiting van Het Beijersche was behoorlijk dankzij de brug over de Goudsche Vliet en voorts dankzij de halte van de spoorweg bij deze brug.

Thans is Het Beijersche een voornamelijk op de veeteelt gerichte kern.

5.2.15. Koolwijk

Ten zuiden van Benedenkerk ligt het gehucht Koolwijk, een lineaire kern die zich vrijwel geheel langs de zuidzijde van de Koolwijkse Weg uitstrekt; tussen de weg en de bebouwing ligt een sloot.

De Polder Koolwijk werd vanuit het noorden ontgonnen, waarschijnlijk als één van de laatste in dit gebied: de kavels stootten op de bannegrens van Bergambacht en werden hierdoor naar het westen toe steeds korter. (Bergambacht werd vanaf de Lekzijde ontgonnen.)

De Koolwijkse Weg loopt dood en de ontsluiting van het gehucht is bijgevolg slechts matig; de verharding met grind strekte zich rond 1927 nog slechts over het oostelijk deel van de weg uit. De spoorweg had evenwel een halte bij Koolwijk.

De zeer dunne bebouwing rond 1850 was een eeuw later nog nauwelijks verdicht, maar sedert de oorlog is er sprake van toename, waarbij ook langs de noordzijde van de weg werd gebouwd. Thans raakt de bebouwing aan het zuidend van Stolwijk.

Koolwijks bevolking is vanouds gericht op akkerbouw en veeteelt, maar rond het midden van de vorige eeuw was de akkerbouw van geringe betekenis geworden; thans zijn slechts enkele percelen anders dan als weidegrond in gebruik.

5.2.16. Schoonouwen

Schoonouwen ligt oostelijk in het verlengde van Koolwijk en ten zuiden van Bovenkerk. Het lineaire gehucht strekt zich hoofdzakelijk uit langs de zuidzijde van de Schoonouwense Weg en -Vliet; de weg wordt aan twee kanten begrensd door water.

De gronden onder Polder Lang-Schoonouwen werden vanuit het noorden ontgonnen, waarschijnlijk tegelijkertijd met die onder Polder Koolwijk. De Kort-Schoonouwense Polder werd ontgonnen vanaf de Visserkade, zij het dat een driehoekig stukje land, de Geer, pas later werd uitgegeven.

De verkaveling van de polders is regelmatig, maar duidelijk is op de kaart nog waarneembaar, dat er minstens drie afzonderlijke bundels strookkavels werden geroid.

In de 19e eeuw was Schoonouwen zeer ijel bebouwd met slechts enkele boerenbedrijven, gelegen langs de zuidzijde van de wetering. Tot ± 1945 is amper verdichting opgetreden, maar sedertdien zijn enige nieuwe boerderijen gesticht ook aan de noordkant van het water.

Het agrarisch bedrijf beperkte zich in het midden van de vorige eeuw al vrijwel geheel tot de veeteelt; eerder was ook de akkerbouw van belang. De brede sloten ontstonden door de winning van slootspacie, die werd gebruikt als toemaak.

Schoonouwen was maar matig ontsloten: de Schoonouwense Weg gaf (en geeft) slechts aansluiting op de nauwelijks (en maar ten dele) verharde Bergweg. Het gehucht kon wel profiteren van de spoorweg langs de Opweg: er was een halte bij de kruising met de as Koolwijkse Weg/Schoonouwense Weg.

5.2.17. Hoenkoop (ged.)

Het gehucht Hoenkoop strekt zich vanouds uit langs de zuidkant van de Hoenkoopsche

Sloot. De sloot en de dijk aan de noordzijde ervan vallen administratief onder de provincie Utrecht, evenals het grootste deel van de kern Hoenkoop.

De Hoenkoopse Weg/Sloot vormde de ontginningsas voor de achterliggende venen; de openlegging van de Polder Hoenkoop dateert vermoedelijk van na die van Polsbroek, die waarschijnlijk in de 12e eeuw viel en strak gereguleerd was; de rechte beëindiging van de stroken onder Polder Hoenkoop zou hiermee verklaard zijn. De noordzijde, waterstaatkundig behorend tot de Polder Rozendaal, was tot rond 1940 nog vrijwel geheel onbebouwd; thans zijn er wel enkele opstallen.

In de eerste eeuwen was de akkerbouw ter plaatse minstens zo belangrijk als de veeteelt, maar door de vernatting nam de betekenis ervan af. Omstreeks 1900 was het gehucht Hoenkoop geheel gericht op de veeteelt, doch er was ook wat fruitteelt, zij het slechts onder de provincie Utrecht. In het Zuidhollandse deel werd al in de vorige eeuw uitsluitend de veeteelt uitgeoefend en ook thans liggen hier slechts weiden.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der (1839-1851)
Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 13 delen + suppl. Gorinchem.
- Atlas van historische vestingwerken in Nederland (1970)
Deel IV, de provincieën Zuidholland en Zeeland. Eerste aflevering: Zuidholland.
Z.p..
- Beekman, A.A. (1948)
De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven.
's-Gravenhage.
- Een beeld van het zuid-hollandse landschap (1981-1988)
Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland. 6 delen. Z.p..
- Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart
(1967). 's-Gravenhage.
- Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari .... C.B.S.. 's-Gravenhage,
1950-heden.
- De bodem van Nederland (1965)
Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Samengesteld door
de Stichting voor Bodemkartering. Wageningen.
- Buisman, J. (red.) (1978)
Zuid-Holland vanuit de lucht. Baarn.
- Craandijk, J. (1888)
Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus
en wandelkaartjes. Haarlem.
- Dijksterhuis, R. (1984)
Spoorwegtracering en stedenbouw in Nederland; Historische analyse van een
wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940. Proefschrift, TH Delft.
- Don, P. (red.) (1985)
Kunstreisboek Zuid-Holland. 8e dr., Weesp.
- Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938 (1938)
Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie
voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening.
Den Haag.

- Fruin, R. (red.) (1866)
Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheit van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daerna te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV. Leiden.
- Fruin, R. (red.) (1976)
Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIII. Leiden.
- Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken (z.j.). Z.p..
- Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland (1976)
Enige opstellen over de geschiedenis. 's-Gravenhage.
- Kley, J. van der (red.) (1967)
Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen. Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel.
- Kroon, A.W. (1862)
Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie. Amsterdam.
- Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd (1968). Z.p..
- De molens van Zuid-Holland (1980). Den Haag.
- Mulder, G.J.A. (red.) (1949-1959)
Handboek der geografie van Nederland. 6 delen. Zwolle.
- De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938 (1948).
Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereeniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland. 2 delen. Arnhem.
- Postma, C. (red.) (1963)
Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland. 5 delen. 's-Gravenhage.
- Register van beschermd monumenten (1989). Zeist.
- Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947 (1950). Leeuwarden.

- Steegh, A. (1985)
Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart. 2e dr., Zutphen.
- Teixeira de Mattos, L.F. (1906-1961)
De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland. 16 delen. 's-Gravenhage.
- Tuinbouwatlas van Nederland [$\pm$ 1941].
Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.
- Vermooten, M. en Smit, T. (1989)
Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland. Hapert.
- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th. (1989)
Bibliografie van de historische geografie. Wageningen.
- Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland (1915). 's-Gravenhage.
- Wallenburg, C. van (1966)
De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Wageningen.
- Witkamp, P.H. (1877)
Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Tiel.
- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A. (1895)
Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf. Arnhem/Nijmegen.

Regionaal/lokaal:

- Balen, P. van (1937)
Uit de Geschiedenis van Haastrecht, Stolwijk.
- Brand, H. en J. Brand (1986)
De Hollandse Waterlinie, Utrecht/Antwerpen.
- Een beeld van het Zuidhollandse landschap; een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland. Deel 2: de omgeving van Alphen aan den Rijn, de omgeving van Gouda de Krimpenerwaard. z.p., 1983.
- Francis, T. (1986)
Museum "Bisdom van Vliet"; Portret van een levensstijl. In: Zuid-Holland, mei/juni 1986, pp. 107-110.

- 750 jaar Haastrecht 1233-1983; Haastrecht, zonder haast kwam veel terecht. z.p. [Haastrecht]; z.j. [1983].
  - Kok, D.A. (1987)
Haastrecht, een dorp vol historie. In: Ruimte voor de Streek, december; p.4.
  - Kölker, A.J. (1974)
Haastrecht; Hoofdstukken uit het ontstaan en de ontwikkeling van die "Steede ende Landen van Haestregt" tot het begin van de 19e eeuw, Dordrecht.
  - Linden, H. van der (1955)
De Cope; bijdrage tot de rechtsgeschiedenis van de openlegging der Hollands-Utrechtse laagvlakte, Assen.
  - Oude bedrijvenroute langs monumenten van bedrijf en techniek in het Groene Hart van Holland. z.p., z.j..
  - Oud-Haastrecht en Vlist in beeld. Haastrecht, 1983.
  - Schouten, J. (1988)
De ophaalbruggen van Stolwijk 100 jaar. In: Ruimte voor de Streek, juni 1988, p.10.
  - Visser, J.C. (1964)
Schoonhoven; de ruimtelijke ontwikkeling van een kleine stad in het rivierengebied gedurende de middeleeuwen, Assen.
  - Vlist, gemeente Vlist. Stads- en dorpsgezichten ex art. 20 Monumentenwet (typoscript) z.p. [Zeist], z.j. [1969].
  - Vlist, gemeente Vlist; Toelichting bij het besluit tot uitbreiding van het beschermde dorpsgezicht Vlist. z.p. [Zeist], 1987.
-

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

- Topografische en Militaire Kaart; 1:50.000; 1858.
  - Kuyper, J.
Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland 1869.
  - Chromo-topografische kaart; 1:25.000; nrs. 483, 504, 462; 1873, 1898/1914/1921.
  - Topografische kaart; 1:25.000; no. 38 B; 1936.
  - Topografische kaart; 1:50.000; no. 38 West; 1943 (Truppenkarte).
  - Nieuwe Caart van de Crimper Waart. 18e eeuw (H. de Leth).
  - Topografische kaart; 1:50.000; no. 38 W; 1982.
  - Kaart behorend bij gemeentegids Vlist 1986/87.
  - Topografische kaart; 1:25.000; no. 38 B; 1989.
  - Foto-atlas Zuid-Holland. Den IJp/Emmen, 1990.
-

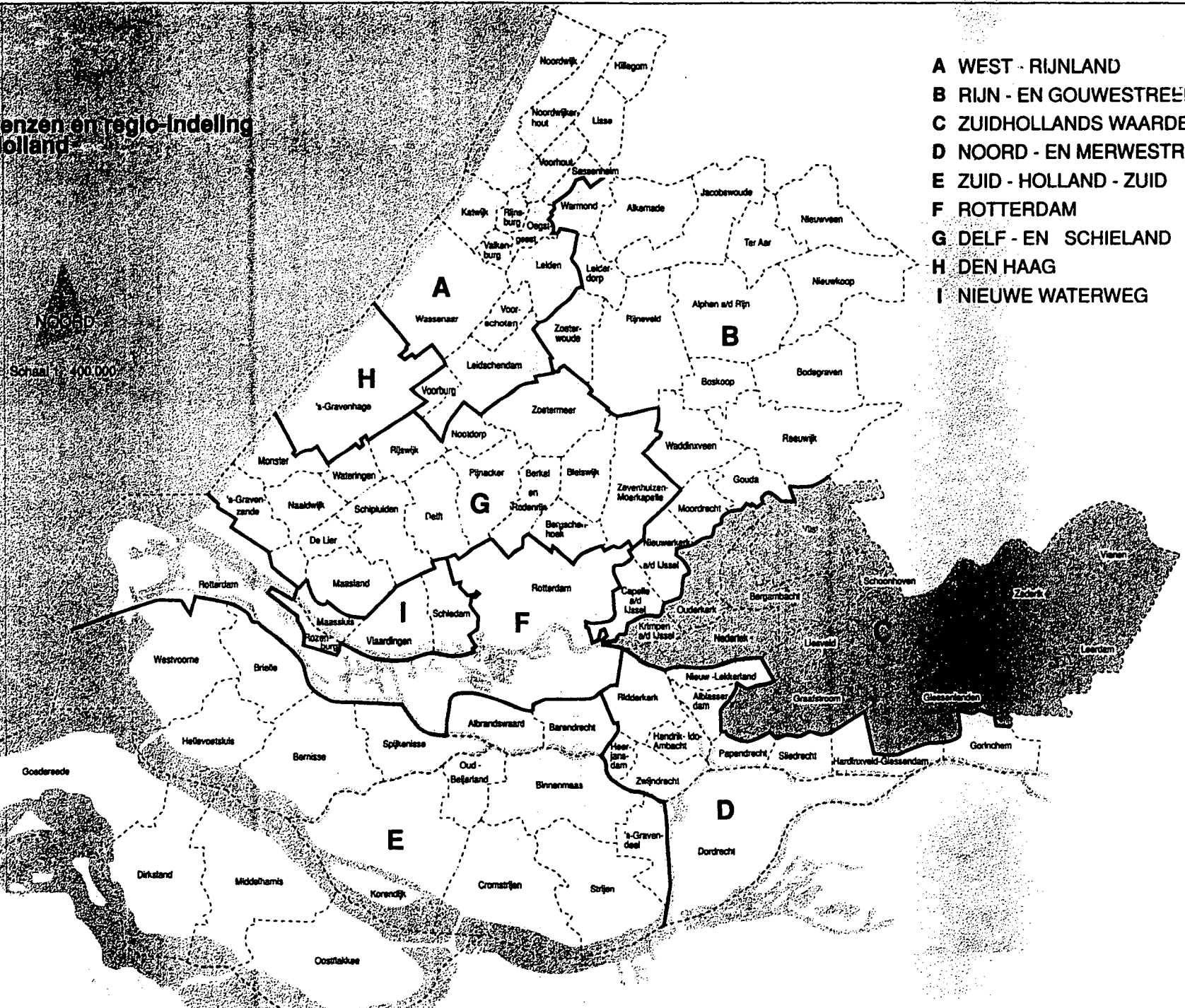
Figuur 1

Gemeentegrenzen en regio-indeling M.I.P. Zuid-Holland

N 035P

Schaal 1:400.000

- A WEST - RIJNLAND
- B RIJN - EN GOUWESTREEK
- C ZUIDHOLLANDS WAARDENGEBIED
- D NOORD - EN MERWESTREEK
- E ZUID - HOLLAND - ZUID
- F ROTTERDAM
- G DELF - EN SCHIELAND
- H DEN HAAG
- I NIEUWE WATERWEG

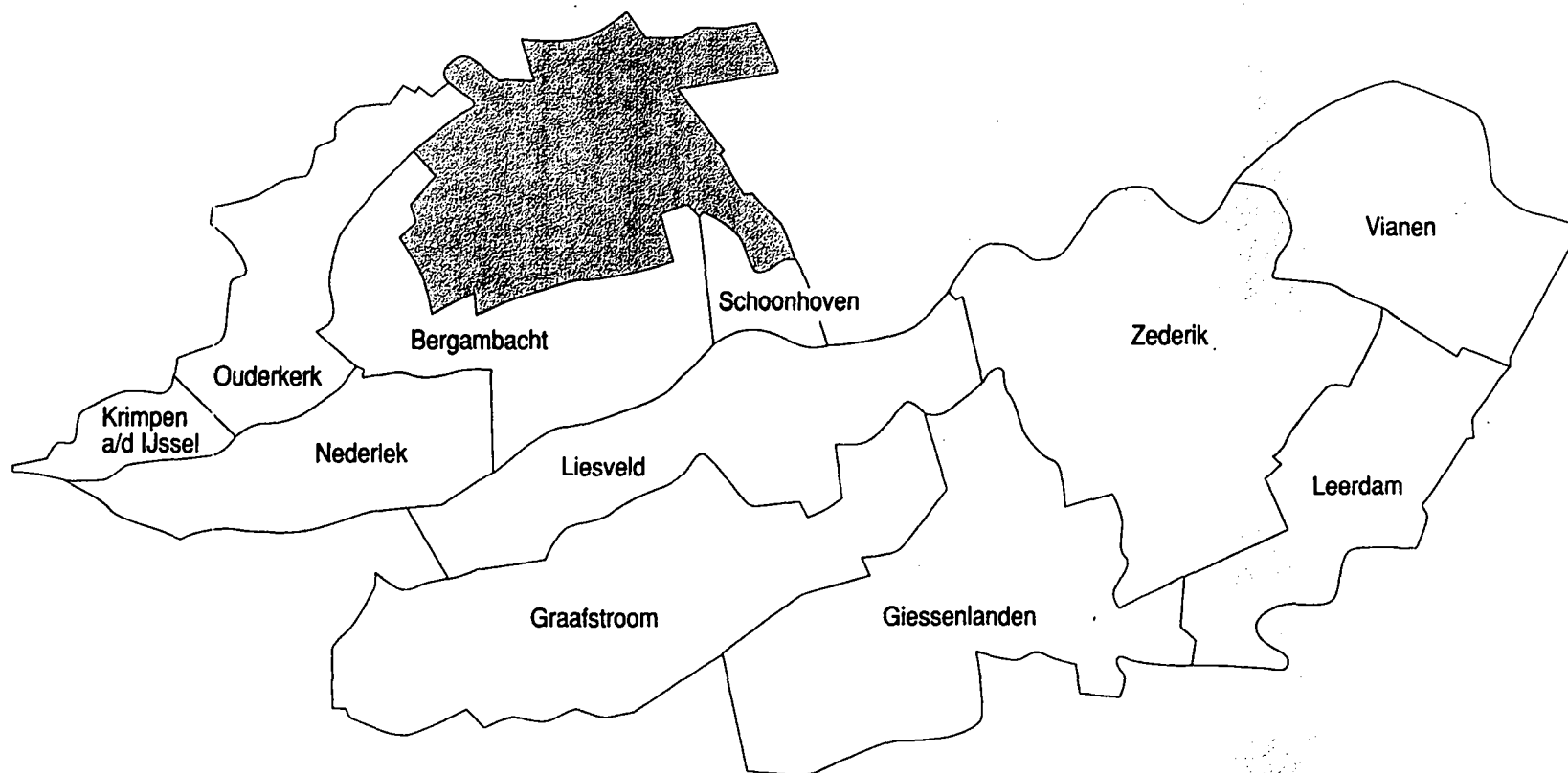

Figuur 1. a.

Gemeente Vlist

Schaal 1 : 200.000

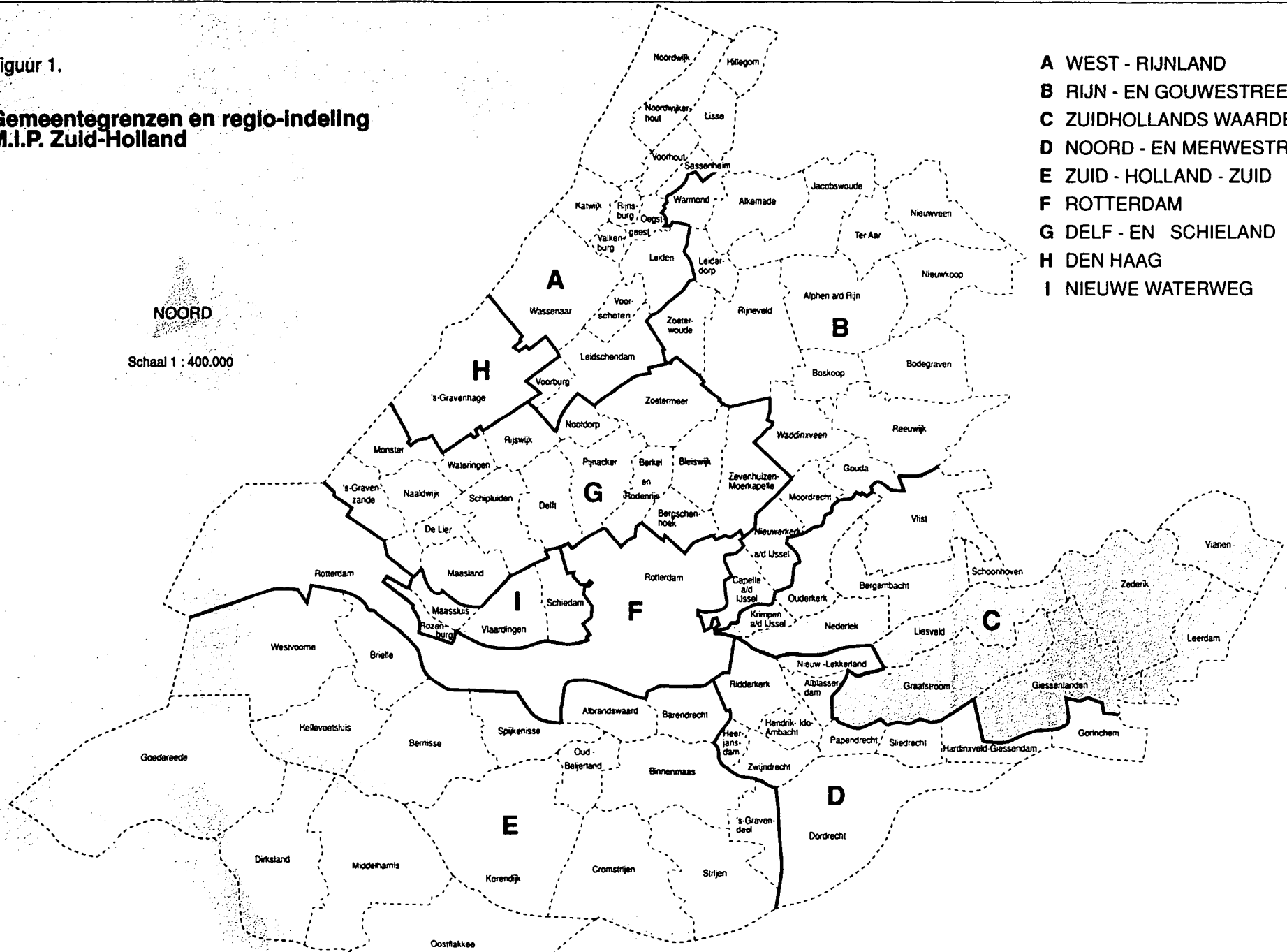

Figuur 1.

Gemeentegrenzen en regio-indeling M.I.P. Zuid-Holland

NOORD
Schaal 1 : 400.000

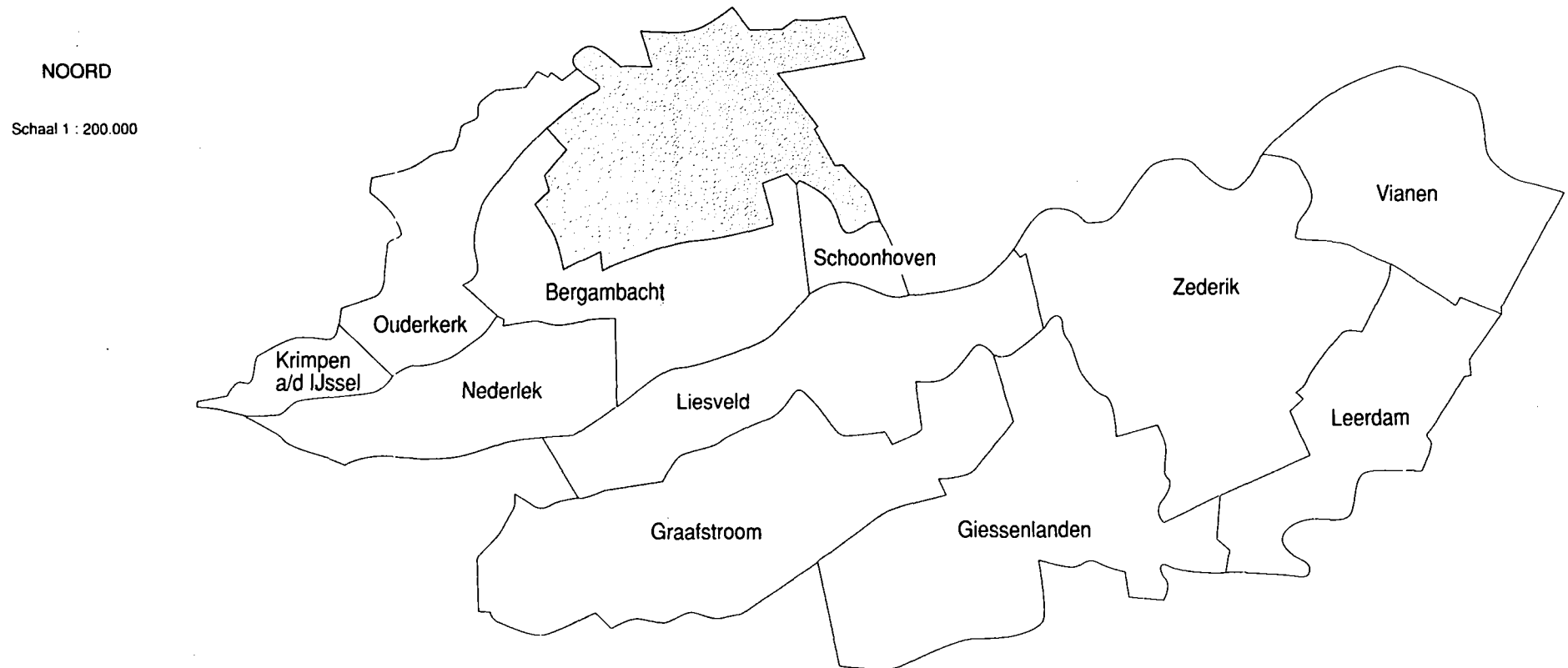
- A WEST - RIJNLAND
- B RIJN - EN GOUWESTREEK
- C ZUIDHOLLANDS WAARDENGEBIED
- D NOORD - EN MERWESTREEK
- E ZUID - HOLLAND - ZUID
- F ROTTERDAM
- G DELF - EN SCHIELAND
- H DEN HAAG
- I NIEUWE WATERWEG

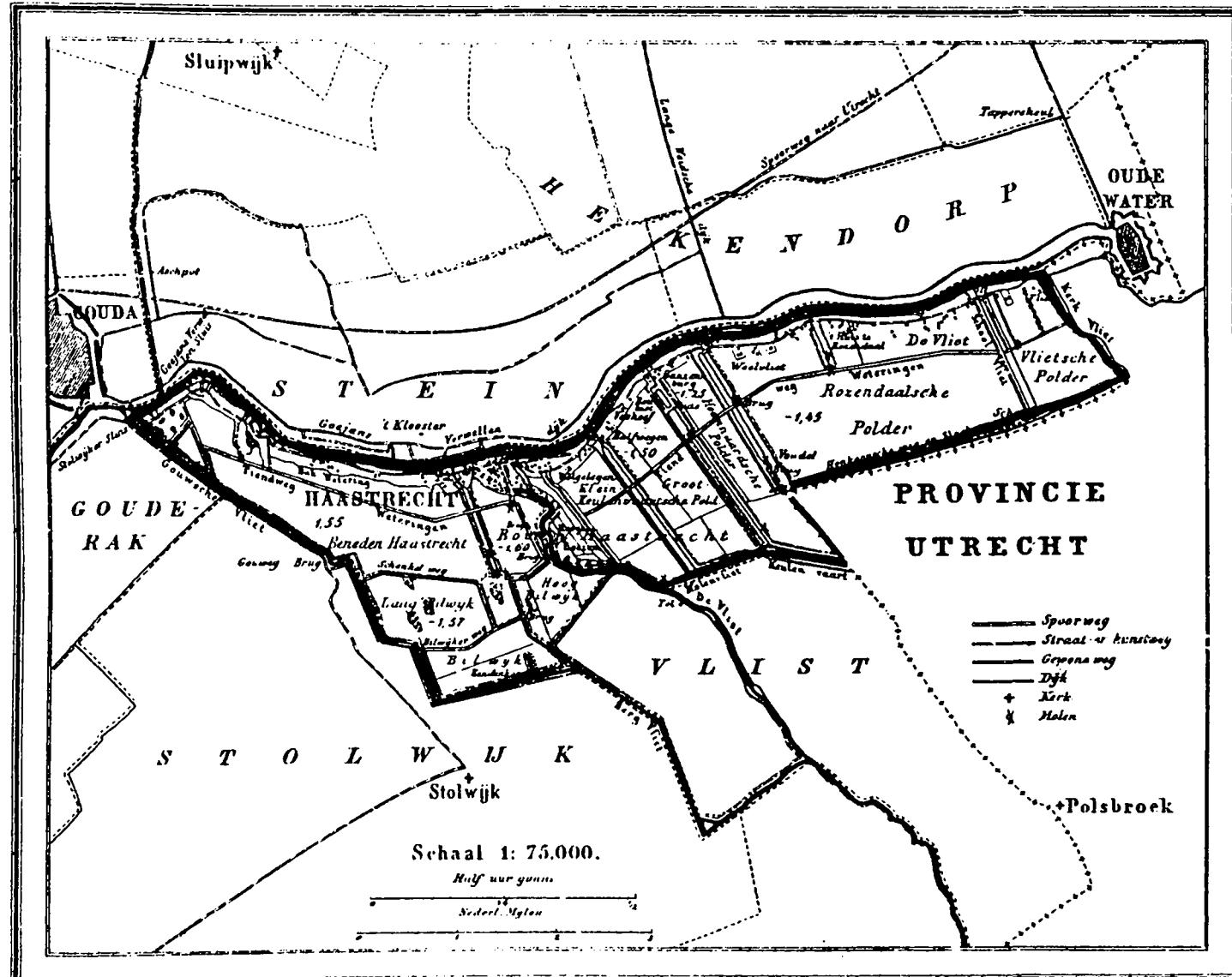

Figuur 1. a.

Gemeente Vlist

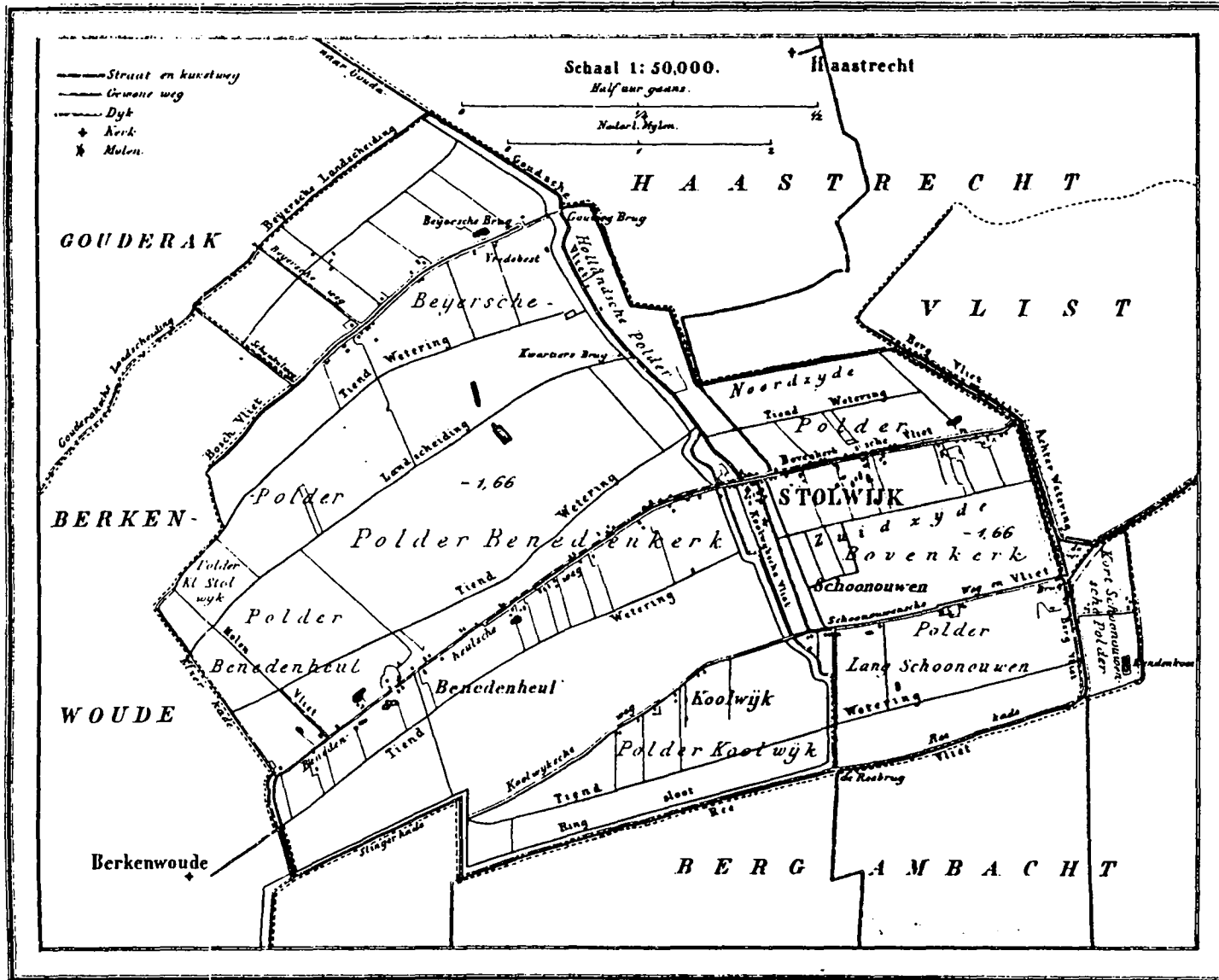

Geteekend door J. Kuyper

1706 Buiders 1460 Inwoners.

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

Figuur 2a. Haastrecht anno 1869. Uit de gemeente-atlas van J. Kuyper (1869).

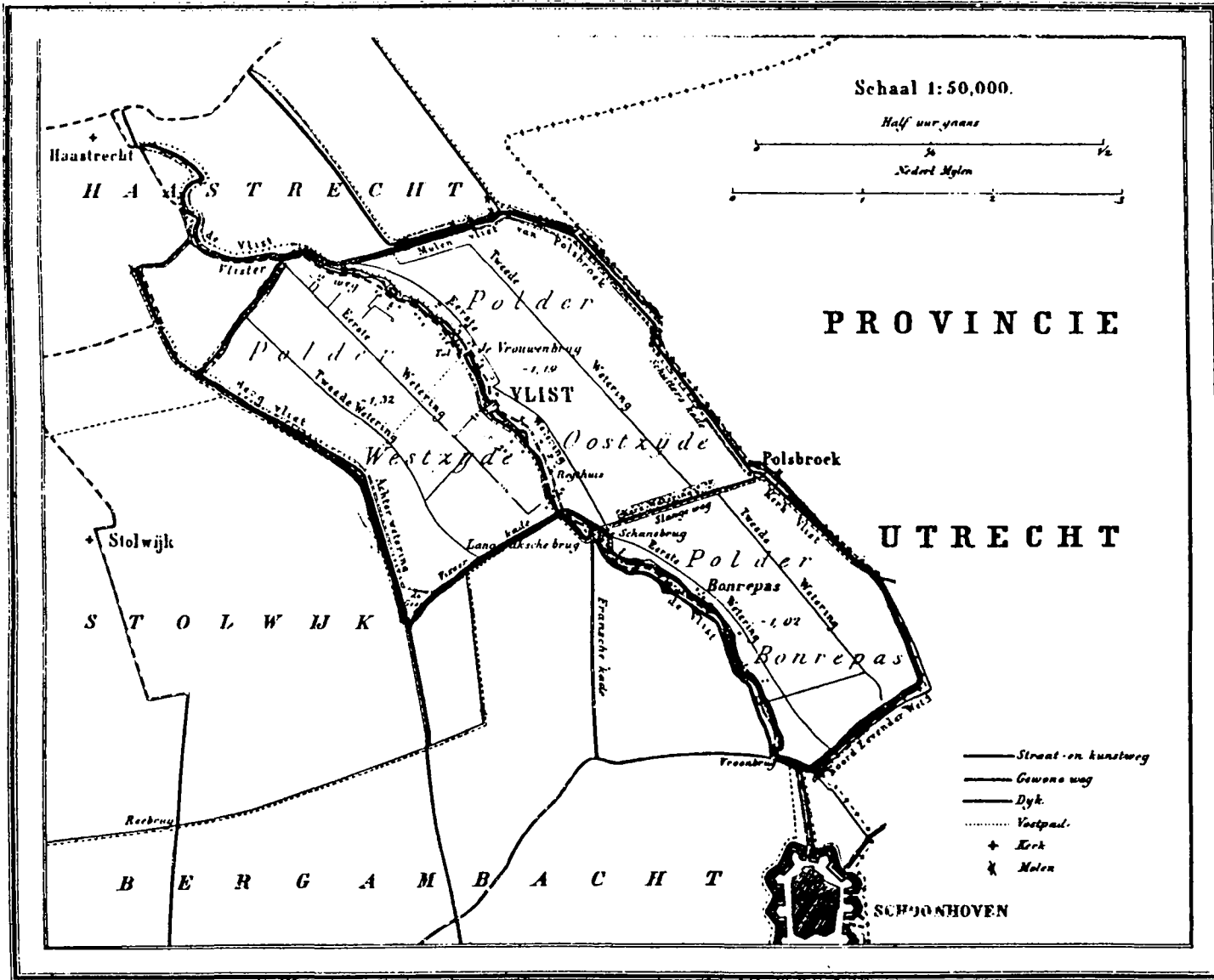

Getekend door J. Kuyper

2589 Bunders, 1800 Inwoners.

Uitgave van H. J. Suringar te Leeuwarden

Figuur 2b. Stolwijk anno 1869. Uit de gemeente-atlas van J. Kuyper (1869).

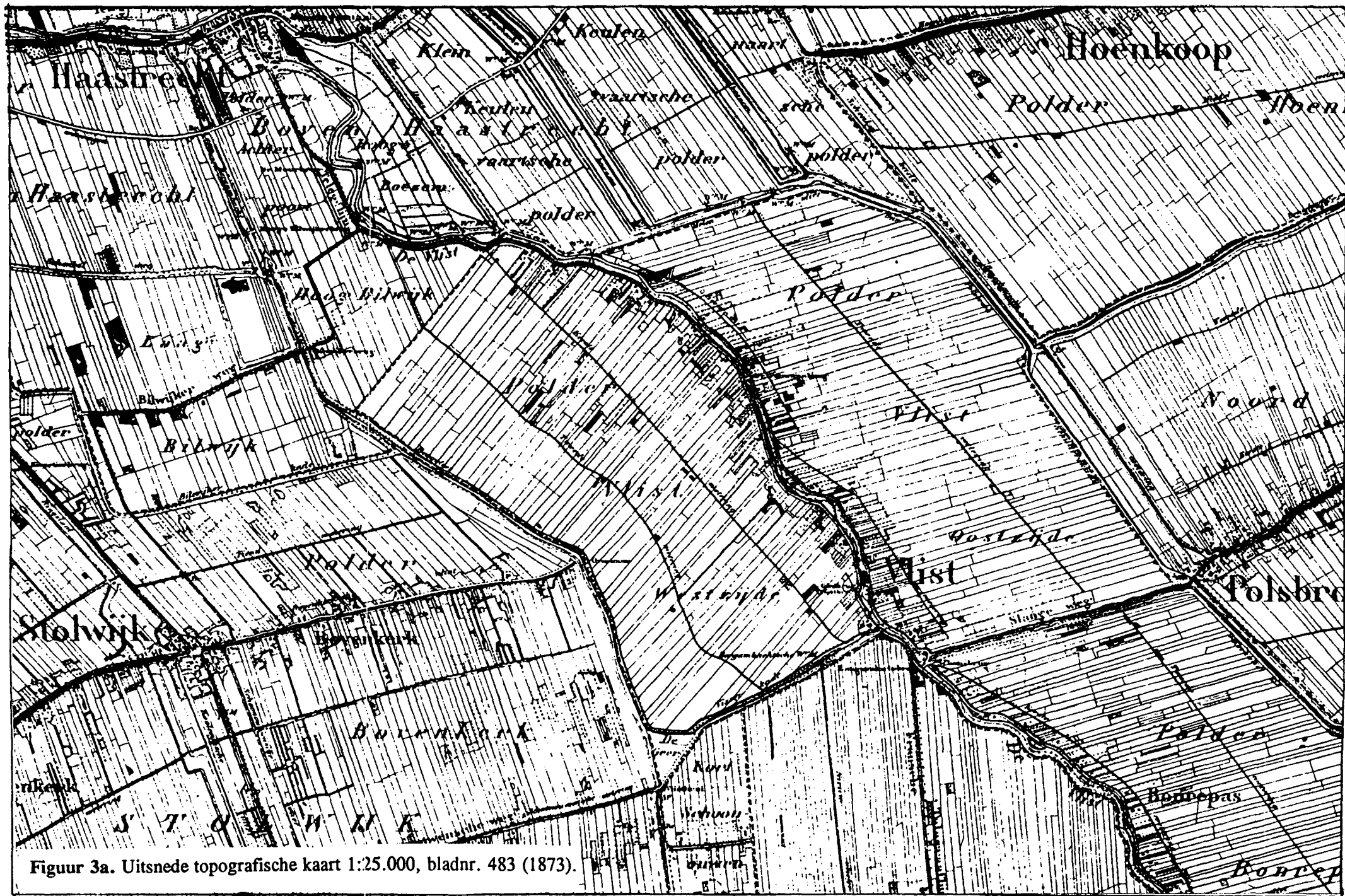

Getekend door J. Kuyper

992 Buiders, 400 Inwoners.

Uitgave van Hugo Surugar te Leeuwarden

Figuur 2c. Vlist anno 1869. Uit de gemeente-atlas van J. Kuyper (1869).

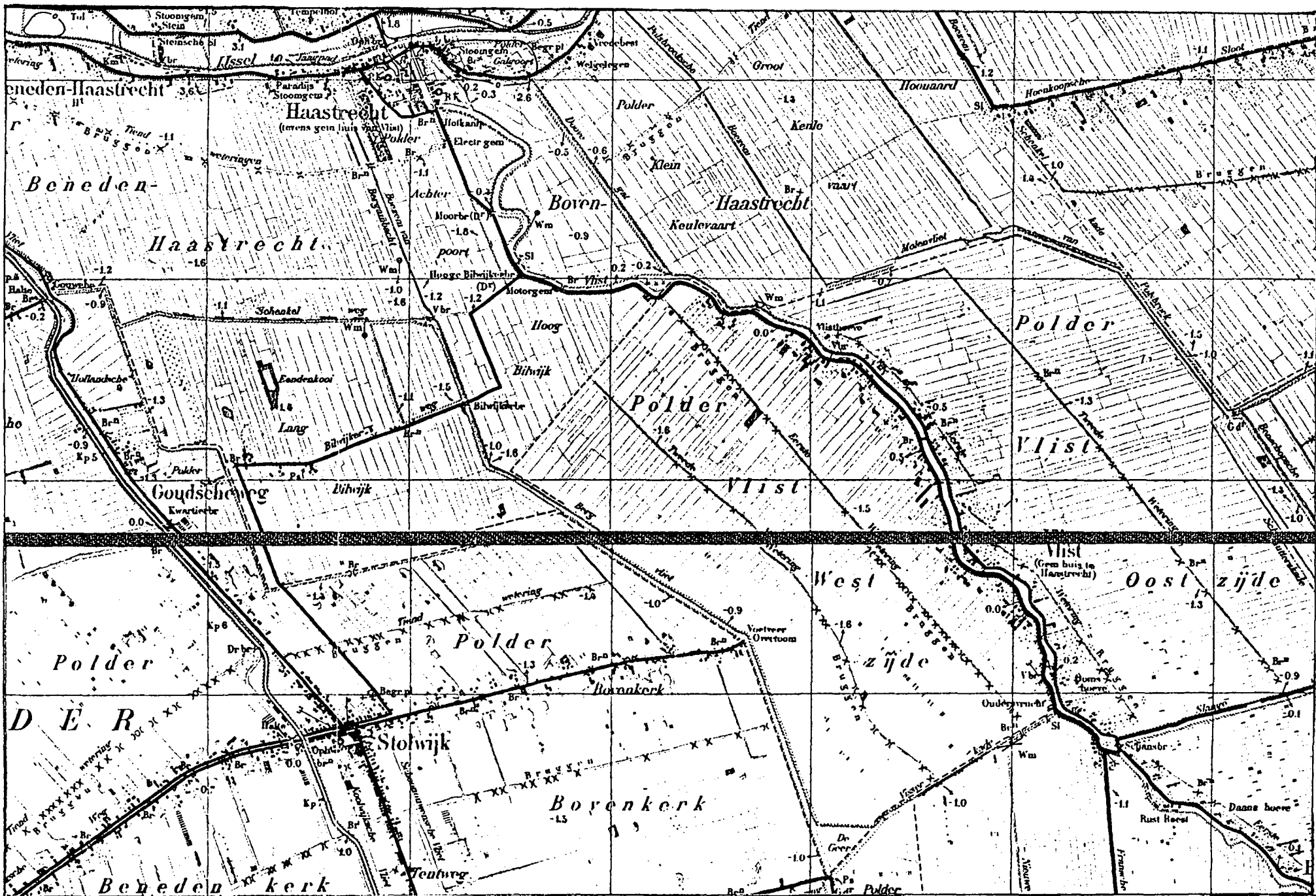

Figuur 3a. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnr. 483 (1873).

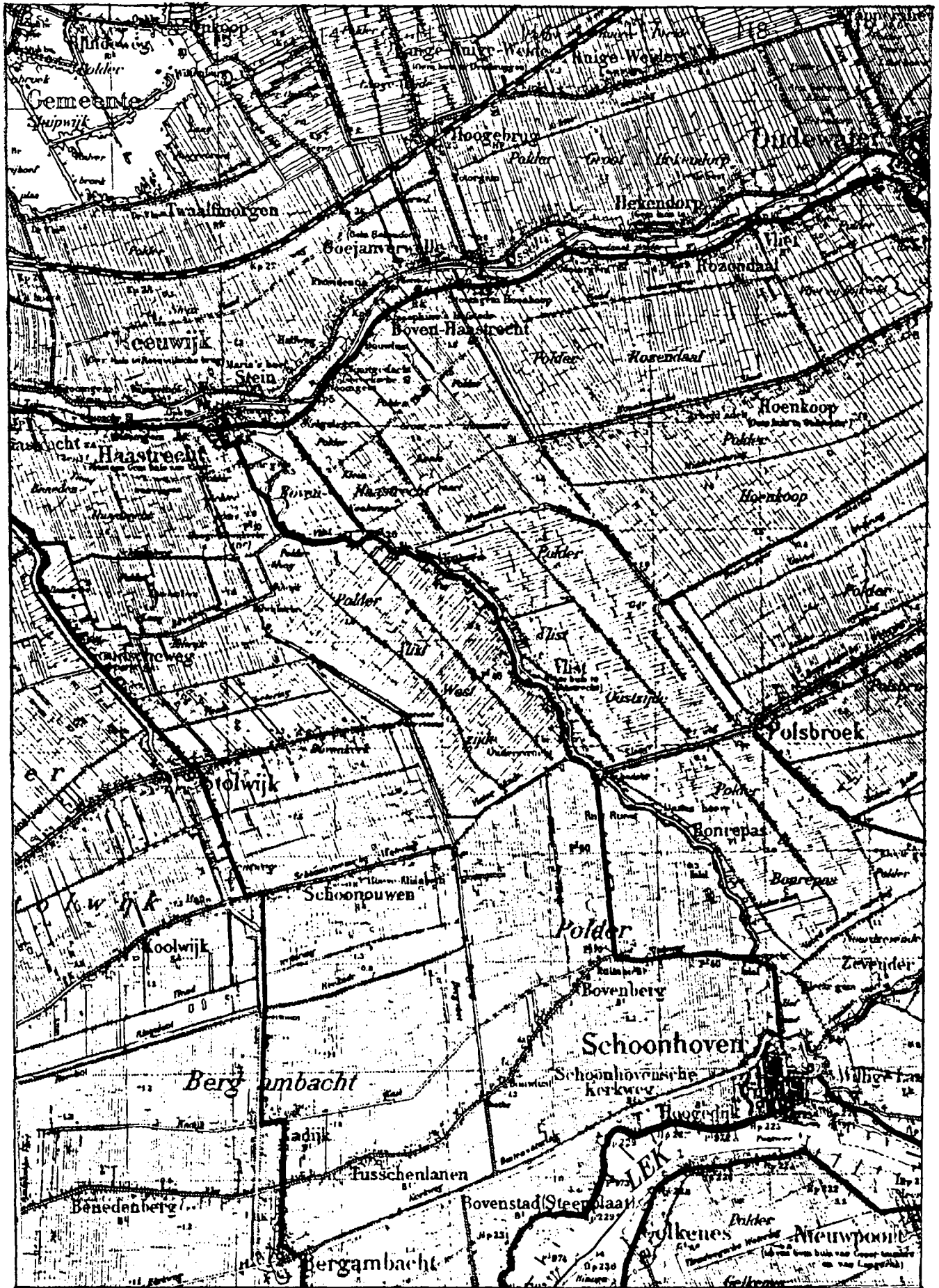

Figur 3b. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnr. 483 (1898).

Salgouwen

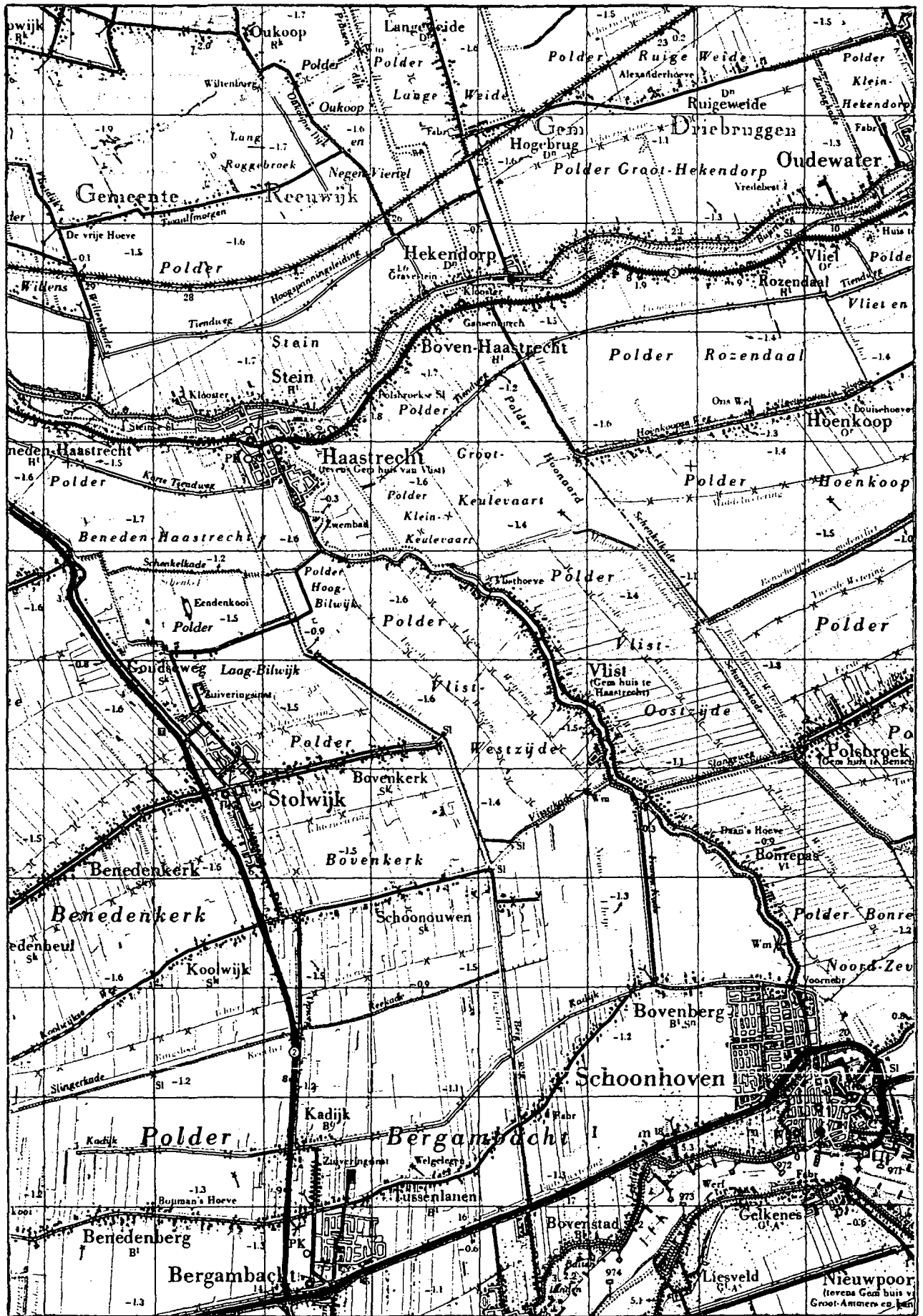

Figuur 4. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnr. 38B (1936).

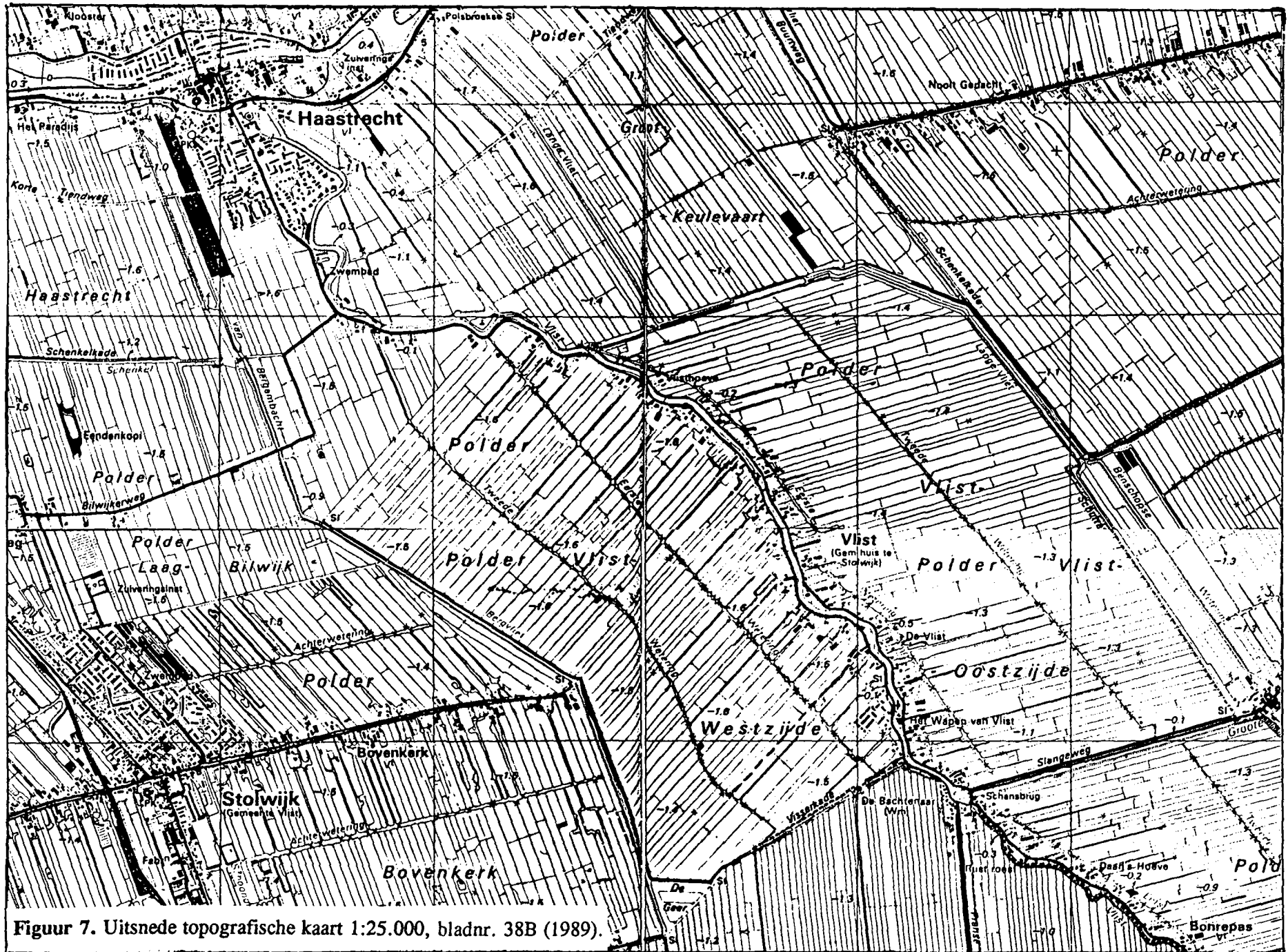

Figuur 5. Uitsnede topografische kaart 1:50.000, bladnr. 38 West (1943).

Figuur 6. Uitsnede topografische kaart 1:50.000, bladnr. 38 West (1982).

Figuur 7. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnr. 38B (1989).

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEN

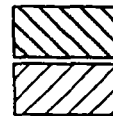
Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

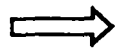

Terrein gedomineerd door
Nijverheid, Handel en Industrie:

±1850

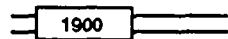
±1945

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

Weg, eventueel met jaar van opening

Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

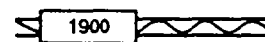
Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaar

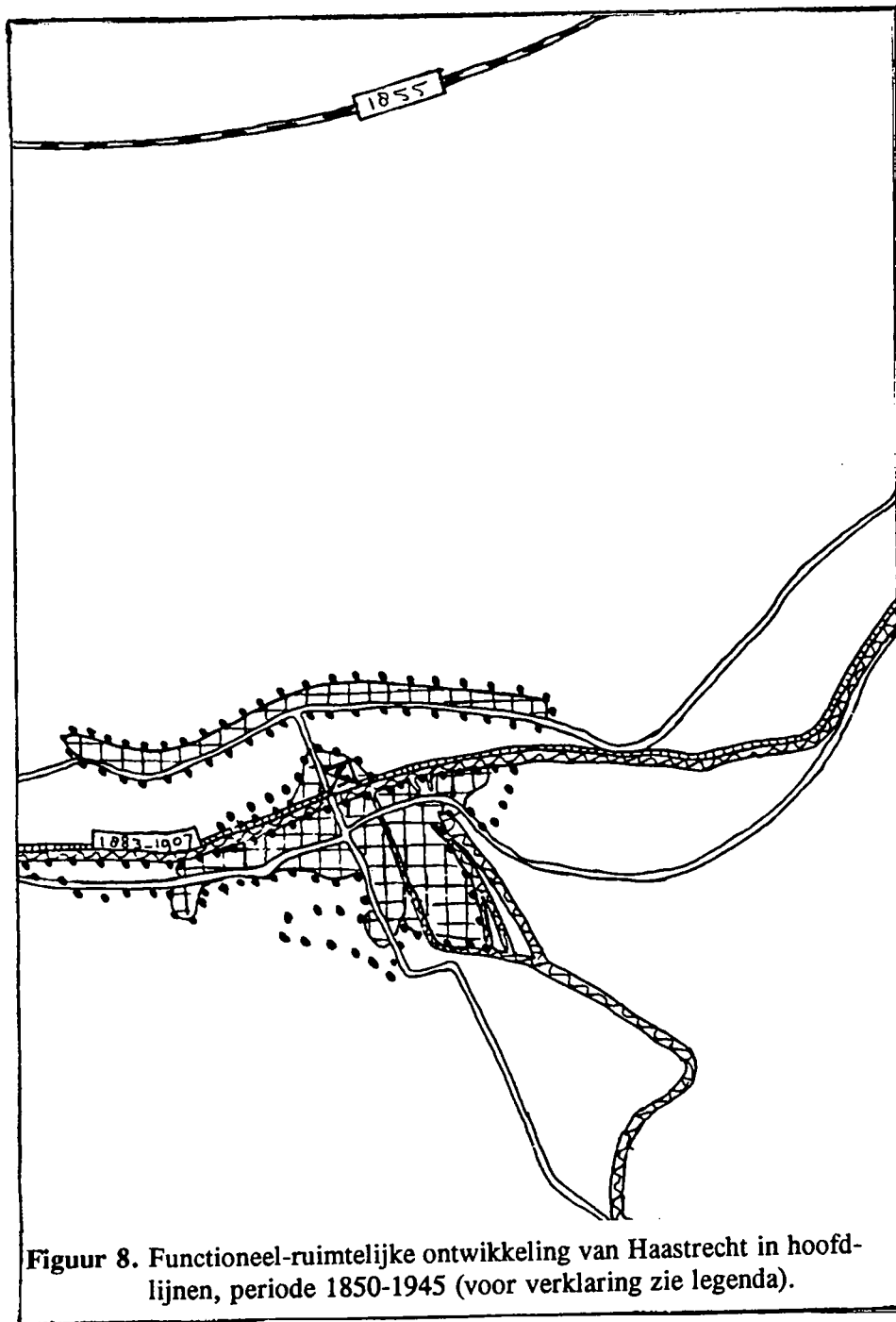
Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

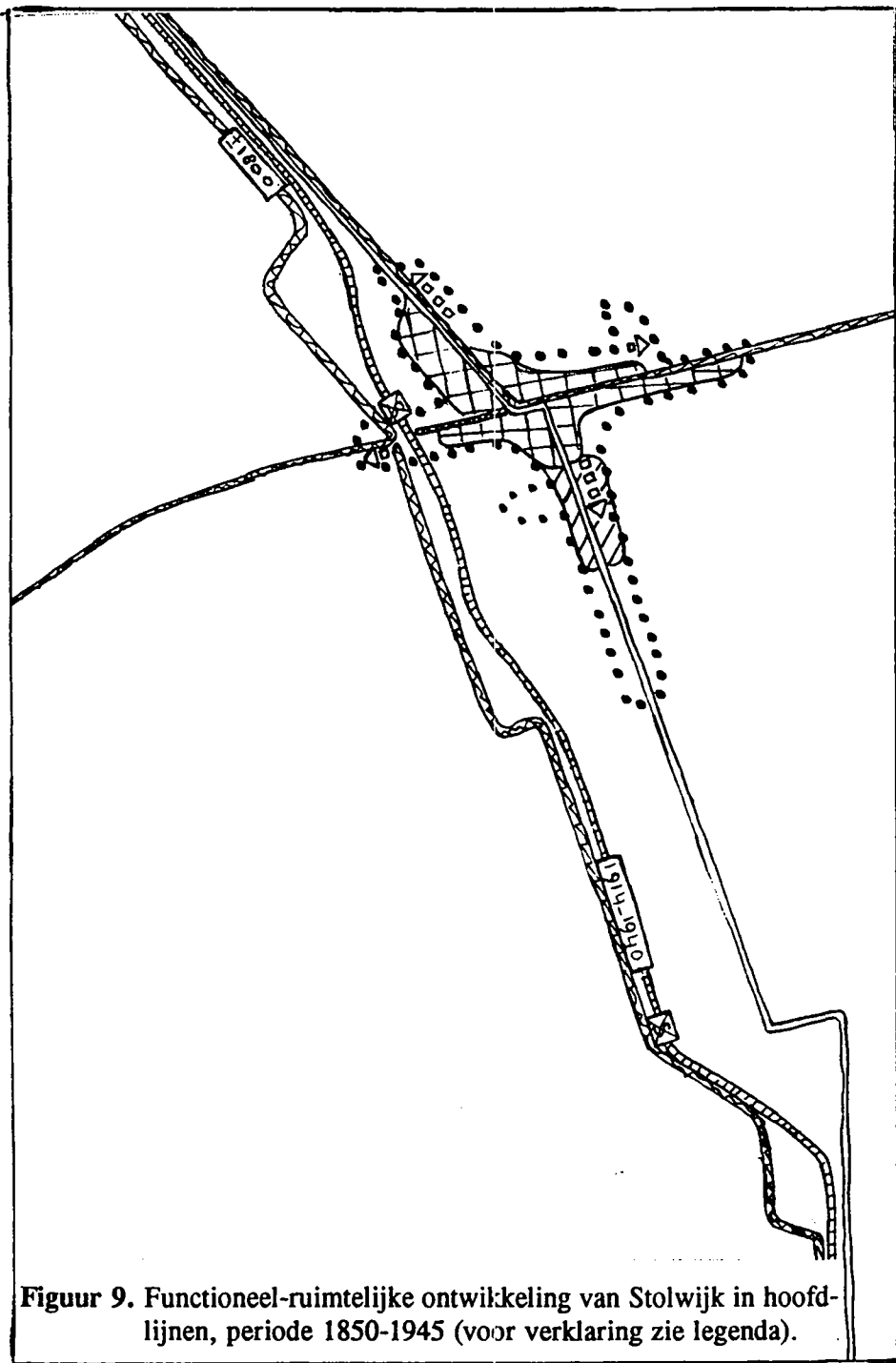
Waterloop, eventueel met jaar van opening

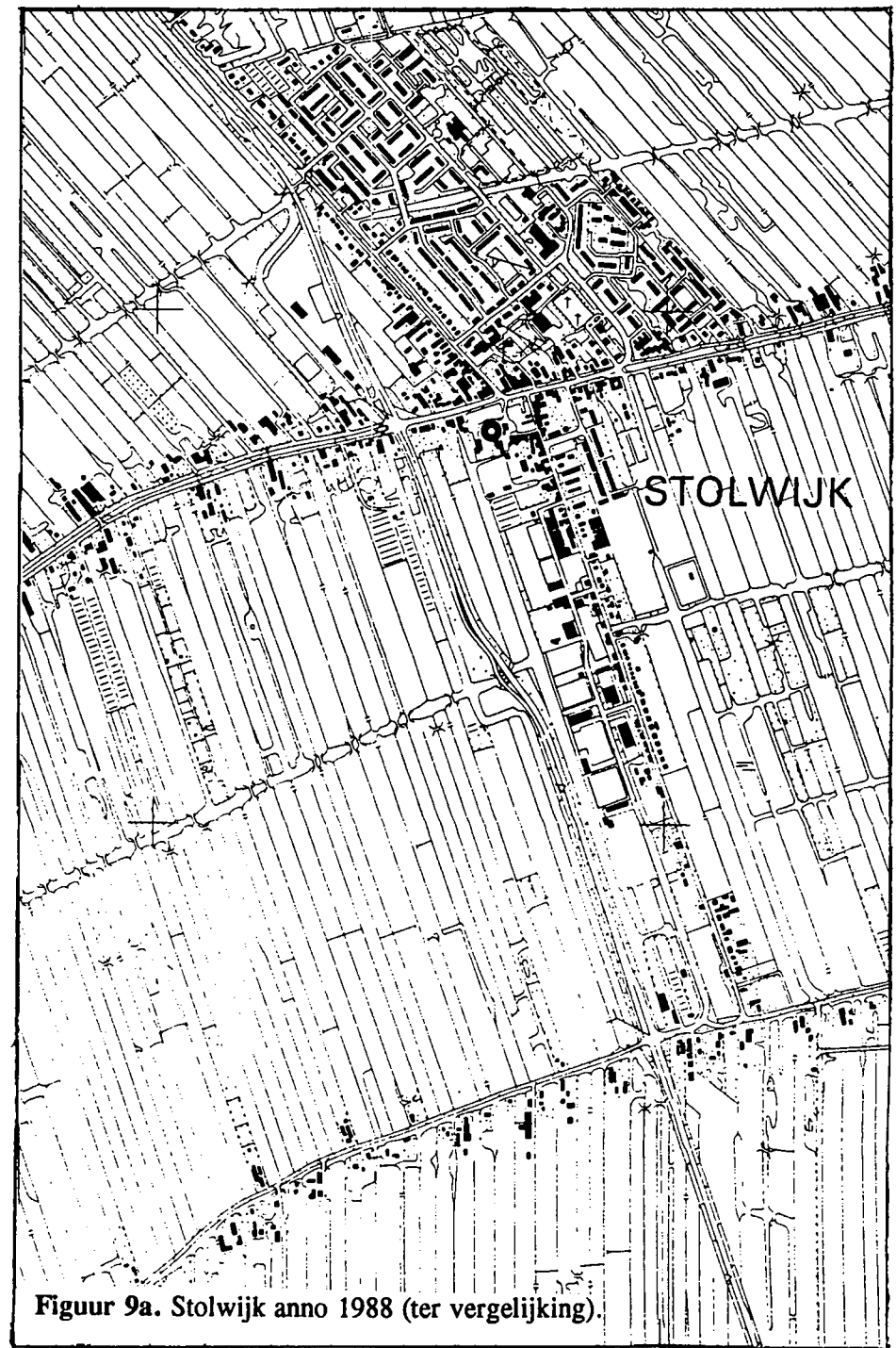
Figuur 8. Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Haastrecht in hoofdlijnen, periode 1850-1945 (voor verklaring zie legenda).

Figuur 8a. Haastrecht anno 1988 (ter vergelijking).

Figuur 9. Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Stolwijk in hoofdlijnen, periode 1850-1945 (voor verklaring zie legenda).

Figuur 9a. Stolwijk anno 1988 (ter vergelijking).

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK EN STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

december 1991
M. Verweij

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

Inleiding

De gemeente Vlist is ontstaan door samenvoeging van de gemeenten Haastrecht, Stolwijk en Vlist.

Haastrecht ontstond nabij de uitmonding van de Vlist in de Hollandsche IJssel en kan beschouwd worden als mislukte stadsstichting. De oudste kern wordt gevormd door de Hoogstraat, die deel uitmaakt van de zuidelijke IJsseldijk, en de omgeving van de Nederlands Hervormde kerk. Belangrijke stedenbouwkundige elementen zijn de brug over de Hollandsche IJssel en de gedempte Grote Haven, die vroeger de uitmonding van de Vlist markeerde.

Stolwijk en de omringende kernen Het Beijersche, Beneden- en Bovenkerk, Koolwijk en Schoonhoven zijn een regelmatig geheel van cope-ontginningen met de kenmerkende rechtlijnige verkaveling en lintbebouwing. De hoofdas van de plattegrond van Stolwijk wordt gevormd door de ongeveer van zuidwest naar noordoost lopende Benedenkerkse- en Bovenkerkseweg. Vanuit de kern lopen loodrecht hierop twee uitvalswegen; de Goudseweg in noordwestelijke richting en de Tentweg in zuidoostelijke richting naar Bergambacht.

Vlist is een concentratie van lintbebouwing (boerderijstroken) langs het veenriviertje de Vlist, dat een bochtig traject volgt tussen Schoonhoven en Haastrecht. De Vlist vormt met de wegen erlangs een historische verbindingroute tussen de Lek en de Hollandsche IJssel.

Omdat Haastrecht, Stolwijk en Vlist duidelijk verschillen in ontstaan en ontwikkeling en gemakkelijk te herkennen zijn als afzonderlijke nederzettingen, zullen zij in de volgende alinea's apart behandeld worden.

Haastrecht

De vrijwel aaneengesloten gevelwanden van de Hoogstraat bestaan voor een groot deel uit lijstgevels uit de tweede helft van de vorige eeuw, veelal woonhuizen en winkels. Enkele woonhuizen hebben herenhuis-allure, zoals Hoogstraat 154 en 160 en de pastorie aan de Kerkstraat. Diverse woonhuizen (waarvan enkele met halsgevels) aan de Hoogstraat, Grote Haven en Kerkstraat dateren nog uit de 18e eeuw. Dit geldt ook voor het café "Huis den Hoek" op de hoek van de Hoogstraat en de Veerstraat.

Uit 1866 dateert het hofje Van Zijll van den Ham (Hoogstraat 52-62), dat bestaat uit een poortgebouwtje met voortuin en twee dubbele huisjes langs een op de IJssel uitkomend achterstraatje.

Enkele huizenblokken uit het begin van deze eeuw zijn te vinden langs het Jaagpad. Rond 1910 zijn enkele huizen gebouwd aan het begin van de Hoogstraat (9-11, 17) en de Grote Haven zuidzijde (4-6). Direct ten zuiden van de Provincialeweg ter hoogte van de Nederlands Hervormde kerk bevindt zich enige kleinschalige woningbouw uit de jaren '30.

De torenbekroning van de oorspronkelijk 15e eeuwse Nederlands Hervormde kerk bepaalt het silhouet van Haastrecht. Op het Kerkplein staat een zogenaamde "kroningslinde". Vermeldenswaard is ook het 17e eeuwse raadhuis met trapgevel aan de Hoogstraat.

Markant gelegen aan de IJssel bij de ophaalbrug is het logement "Over de Brug", dat - gelijk met de brug - werd gebouwd in 1883. "Het Witte Hof" aan de Hoogstraat (150) is een hotel waarin met enige moeite een herenhuis uit de eerste helft van de vorige eeuw te herkennen is. Rechts ernaast bevindt zich een bijbehorend koetshuisje. Aanmerkelijk beter bewaard gebleven is het vlak bij gelegen landhuis (thans museum) Bisdom van Vliet, dat in 1876 werd gebouwd in eclectische stijl. Het pand verkeert geheel in oorspronkelijke staat met inbegrip van de interieurs. Het rechts aangebouwde koetshuis is ingericht als ambachtmuseum. Tegenover het landhuis ligt een uitgestrekt park, waarin zich een familiegraf bevindt uit 1881. Aan de oostelijke rand van het park staat een voormalige pachtboerderij (gebouwd in 1854), die momenteel wordt gebruikt door het bureau Gemeentewerken.

De kruising van de Provincialeweg en de Grote Haven wordt gedomineerd door de Rooms-Katholieke kerk, die in 1853 werd gebouwd in Waterstaatsstijl met een monumentaal voorfront, dat wordt bekroond door een fors fronton. Uit dezelfde tijd dateert de links ernaast gelegen pastorie. Tegenover de kerk, in een uitgestrekt pantsoen gelegen, bevindt zich het verenigingsgebouw Concordia, dat in 1900 werd gebouwd. Het gebouw onderscheidt zich door de vrije ligging en de symmetrische opzet met zijrisalieten en tuitgevels.

Het St. Gabriëlklooster aan de Provincialeweg oost (60-62) is van veraf zichtbaar door de toren met pyramidespits, waardoor het herinnert aan de romaanse architectuur. Het is echter niet veel meer dan een halve eeuw oud en de bouwstijl doet het meest aan die van de Delftse School denken. Op het terrein achter het gebouw, dat zich tot aan de IJssel uitstrekt, bevinden zich een park en een kleine begraafplaats.

In en om Haastrecht bevindt zich een groot aantal boerderijen uit de 19e en vroeg 20ste eeuw, ze zijn gelegen in boerderijlinten langs de binnenzijden van de noordelijke en zuidelijke winterdijken van de Hollandsche IJssel, respectievelijk de Steinsedijk en de Provincialeweg. Diverse boerderijen langs deze wegen zijn lang voor 1800 gebouwd. De boerderijen hebben vrijwel zonder uitzondering een rechthoekige plattegrond, enkele hiervan aan de Steinsedijk (3, 37, 45) onderscheiden zich door het vooraanzicht met ingezwenkte lijstgevels.

Haastrecht bezit geen complete molens; alleen aan de Bilwijkerweg is nog de romp van een wipwatermolen te vinden op het erf van een boerderij.

Een object van bedrijf en techniek is het gemaal "De Hooge Boezem achter Haastrecht", dat in 1872 in het centrum van Haastrecht aan de Hoogstraat (80) werd gebouwd in Waterstaatsstijl met kenmerkende ijzeren rondboogvensters. Er tegenover staat een vroegere machinistenwoning (Hoogstraat 31), die opvalt door een rijk gedetailleerde voorgevel met bewerkte windveren. Kleiner van schaal is het gemaal "'t Stein" (Steinsedijk 1) op de grens met Gouda, dat werd gebouwd in 1883 en verbouwd in 1949. Aan de Provincialeweg oostzijde staan op korte afstand van elkaar twee gemalen uit dezelfde periode. Het gemaal "Hoenkoop" (Provincialeweg 67) uit 1884 en "Groot en Klein Keulevaart" uit 1881.

De verbinding tussen noordelijke en zuidelijke IJsseloever wordt gevormd door een gietijzeren ophaalbrug in het verlengde van de Veerstraat, die in 1883 werd geleverd door de bekende Haagse ijzergieterij "De Prins van Oranje". Andere bruggen van dit type zijn te vinden bij Stolwijkersluis en Stolwijk.

Na een bescheiden begin in de jaren '30 is de uitbreiding ten zuiden van de Provincialeweg voortgezet in de jaren '50 en '60 westelijk van de Bredeweg. In de laatste jaren is de groei doorgegaan in oostelijke richting tot aan de Vlist. Ten noorden van de Hollandsche IJssel beperkte de vooroorlogse woningbouw zich tot enkele huizenblokken langs het Jaagpad. In de jaren '60 en '70 werd hier woningbouw gerealiseerd in een zich oostwaarts versmallende strook buitendijks land tussen de IJssel en de Steinse dijk.

Stolwijk

Woonhuizen en winkels van enige allure uit de periode 1800-1945 zijn in het centrum van Stolwijk nauwelijks te vinden. Het merendeel is ingrijpend verbouwd of vervangen door nieuwbouw. Een vrij gave klokgevel aan de Kerkstraat vormt de façade van een geheel vernieuwd winkelpand.

De lintbebouwing langs de uitvalswegen omvat enige woningbouw (zowel blokken als vrijstaand) uit het eerste kwart van deze eeuw. Dit geldt met name voor de bebouwing langs de Goudseweg. Een klokgeveltje aan de Tentweg dateert volgens een opschrift uit 1907.

Het silhouet van Stolwijk wordt beheerst door de rijk gedetailleerde laat-gotische toren van Nederlands Hervormde kerk. Het voormalige 19e eeuwse raadhuis aan de Bovenkerkseweg (8-10) is ingrijpend verbouwd tot dubbel woonhuis en alleen een fronton herinnert nog aan een representatieve functie.

Op diverse plaatsen in de "boerderijlinten" langs onder andere de Beijerscheweg en de Benedenkerkseweg zijn vrijstaande woonhuizen te vinden. In veel gevallen is sprake van boerenarbeiderswoningen; voorbeelden hiervan zijn onder andere Benedenheulseweg 36 (circa 1925), Benedenkerkseweg 144 en 149 (circa 1900).

Veruit het grootste deel van de in Stolwijk geïnventariseerde bebouwing bestaat uit boerderijen, die voornamelijk zijn gelegen in een drietal evenwijdig lopende "linten" langs de Beijerscheweg, de Benedenheulse-, Benedenkerkseweg, de Koolwijkse- en de Schoonouwenseweg. In vrijwel alle gevallen betreft het boerderijen met rechthoekige plattegrond uit de tweede helft van de 19e eeuw en het eerste decennium van deze eeuw. Er zijn talrijke varianten van de topgevel met "engelenraam" (een veelal rijk gedetailleerd drielichtvenster op de eerste verdieping) en bewerkte windveren. Een aantal - meest oudere - boerderijen heeft nog een geheel of gedeeltelijk rieten dak.

Gietijzeren ophaalbruggen van de Haagse gieterij "De Prins van Oranje" van het type dat in 1883 in Haastrecht werd geplaatst, verschenen in 1888 op diverse plaatsen tussen Gouda en Schoonhoven. Eén ervan bevindt zich binnen de gemeente Ouderkerk aan de Gouderakse Tiendweg bij Stolwijkersluis. Binnen de oude grenzen van Stolwijk staan er drie, waarvan één aan de Beijerscheweg en twee naast elkaar aan de Benedenkerkseweg.

In de jaren '60 en '70 is Stolwijk in noordelijke richting uitgebreid met een woonwijk, waarvan het stratenpatroon gedeeltelijk evenwijdig loopt aan de nabijgelegen Goudseweg. De nieuwe provinciale weg Gouda-Schoonhoven loopt parallel met de Tentweg. In de strook tussen deze wegen is een industrieterrein gerealiseerd.

Vlist

De kern van Vlist is weinig meer dan een verdichting van lintbebouwing met enkele verbouwde woonhuizen uit het eerste kwart van deze eeuw. Van aaneengesloten woonhuizen en winkels is geen sprake. Enkele vrijstaande woonhuizen van rond de eeuwwisseling zijn te vinden langs de West Vlisterdijk (24, 34 en 46).

Vlist wordt gekenmerkt door een "boerderijlint", dat het bochtige verloop volgt van de Vlist met de erlangs lopende wegen (Oost- en West Vlisterdijk). Enkele boerderijen zijn nog vrij gaaf 17e eeuws; West Vlisterdijk 15 en 18, Oost Vlisterdijk 13 en 21. Voorbeelden van vroeg 19e eeuwse boerderijen zijn; West Vlisterdijk 19 en 41. Bonrepas 5 (met een markant koetshuisje met klokgevel) en 16.

De meeste boerderijen dateren uit de periode 1890-1910 en hebben een rechthoekige plattegrond. Evenals in Stolwijk zijn hier diverse voorbeelden van topgevels met windveren en "engelenraam" te vinden.

Het ronde stenen lijf is alles wat resteert van een molen aan de Oost Vlisterdijk (1a) op de grens met Haastrecht.

Een voormalig gemaaltje met woonhuis aan de West Vlisterdijk (3) werd omstreeks 1925 gebouwd.

Aan de zuidwestelijke zijde is de kern van Vlist in de jaren '70 uitgebreid met een klein woonwijkje.

STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

Van de gemeente Vlist is geen stedenbouwkundige typologie gemaakt, omdat er in de periode 1800-1945 alleen verdichting en uitbreiding van de kernen langs de reeds aanwezige structuur heeft plaatsgevonden.
